Ψύρρας Θωμάς

Σοφοκλέους «Φιλοκτήτης»

Εισαγωγικά

Λάρισα 2008

Σοφοκλέους «Φιλοκτήτης»

Εισαγωγικά

1. Η μυθική παράδοση

Νερό για χέρια - νερό για πόδια

Ο Ηρακλής ζούσε ήσυχα κι ευτυχισμένα στην Καλυδώνα έχοντας πλάι του ως νόμιμη σύζυγο την πανωραία Δηιάνειρα, την αδερφή του Μελέαγρου. Είχαν αποκτήσει ήδη το πρώτο τους παιδί τον Ύλλο (αργότερα θα αποκτούσαν και άλλα τρία, τον Κτήσιππο, τον Γληνό και τον Ονείτη ή Οδίτη).

Κάποτε σ' ένα συμπόσιο που έδινε ο πεθερός του στο ανάκτορο, ο νεαρός οινοχόος Εύνομος γιος του Αρχιτέλη, έκανε ένα λάθος. Όταν ο πιωμένος Ηρακλής ζήτησε να ξεπλύνει τα χέρια του, εκείνος από λάθος έριξε στα χέρια τού ήρωα το νερό που ήταν για τα πόδια. Ο Ηρακλής εκνευρίστηκε τόσο που γύρισε και του έδωσε μια γροθιά και τον άφησε στον τόπο. Δεν ήθελε βέβαια να τον σκοτώσει αλλά πάνω στα νεύρα δεν κατάφερε να ελέγξει την δύναμή του και το κακό έγινε. Αν και ο Αρχιτέλης, ο πατέρας του νεαρού οινοχόου, τον συγχώρεσε, ο Ηρακλής θεώρησε ότι το σωστό θα ήταν να αυτοεξοριστεί για να εξιλεωθεί από το μίασμα υπακούοντας στον παλιό νόμο που επέβαλλε τέτοια ποινή. Κι έτσι με τη Διηάνειρα και το μικρό Ύλλο πήραν το δρόμο νότια με προορισμό την Τίρυνθα.

Αλλά όταν έφτασαν στην Αιτωλία μπροστά στον ποταμό Εύηνο (το σημερινό Φιδάρη) σταμάτησαν. Το ποτάμι είχε κατεβασιά και ήταν βαθύ. Ευτυχώς όμως οι θεοί είχαν ορίσει εκεί ως περατάρη τον κένταυρο Νέσσονα γιατί τον θεωρούσαν έντιμο και πρόσωπο εμπιστοσύνης για μια τέτοια δουλειά. Ο Νέσσος, ο οποίος βρήκε καταφύγιο πλάι στο ποτάμι μετά την εξόντωση των υπόλοιπων Κενταύρων από τον Ηρακλή στη Φολόη της Αρκαδίας, μπορούσε να μεταφέρει στη ράχη του μόνον έναν άνθρωπο κάθε φορά. Ο Ηρακλής άφησε το Νέσσο να περάσει πρώτα τη Διηάνειρα. Όταν ο Νέσσος έφτασε στη μέση του ποταμού, φούντωσε μέσα του ο πόθος για την ωραία και τρελαμένος από τη ζωώδη φύση του θέλησε να πάρει την αμοιβή του για τα περατίκια. Προσπάθησε να βιάσει τη γυναίκα του ήρωα. Η Διηάνειρα όμως αντιστάθηκε και ο Ηρακλής από την όχθη βλέποντας την πάλη γρήγορα έβαλε στο τόξο του ένα από τα βέλη που είχε βαπτίσει στο δηλητήριο της Λερναίας Ύδρας· σημάδεψε και σαΐτεψε τον κένταυρο Νέσσο κατευθείαν στο στήθος.

Ο Νέσσος, όταν κατάλαβε ότι πλησίαζε το τέλος, έβγαλε με τις τελευταίες του δυνάμεις τη γυναίκα απέναντι και επειδή ήθελε να εκδικηθεί τον Ηρακλή, συμβούλεψε τη Διηάνειρα να μαζέψει το αίμα του που είχε ανακατευτεί με το δηλητήριο του βέλους και το αλογίσιο σπέρμα του και να το φυλάξει. Της είπε ότι ο συνδυασμός αυτός ήταν πολύ ισχυρό μαγικό φίλτρο και μπορούσε με τη δύναμή του να έχει εξασφαλισμένο για πάντα τον έρωτα του Ηρακλή. Της είπε να εμποτίσει –αλλά μακριά από φως ή φωτιά - με το φίλτρο ένα χιτώνα και να τον δώσει στον σύζυγο της αν υποπτευθεί ποτέ ότι την απατούσε ή έστω ότι σκόπευε να την απατήσει. Πραγματικά η ερωτευμένη Διηάνειρα φύλαξε το αίμα σε ένα χάλκινο δοχείο και με τον Ηρακλή και τον Ύλλο ήρθαν στην Τίρυνθα στο παλάτι του ήρωα.

Πέρασαν αρκετό καιρό μαζί κι αγαπημένοι. Όμως ο Ηρακλής ανήσυχος και φίλερις δεν έλεγε να ησυχάσει. Κέρδισε σε αγώνες την πανέμορφη Ιόλη, την κόρη του Ευρύτου, αλλά οι

δικοί της δεν του τη δώσανε μια και ξέρανε τι έκανε παλιά στη Μεγάρα[1]. Αλλά ο Ηρακλής δεν ήταν από εκείνους που θα κάνει πίσω. Γεμάτος οργή ξέσπασε σκοτώνοντας τον Ίφιτο τον αδερφό της Ιόλης. Αυτό σήμαινε πως για να εξιλεωθεί θα έπρεπε και πάλι να πάρει τους δρόμους της αυτοεξορίας. Πήγε λοιπόν στην Τραχίνα. Εκεί όμως τον κατέλαβε φοβερή "μανία" και ένοιωθε τόσο άρρωστος ώστε αποφάσισε να πάρει χρησμό από το μαντείο των Δελφών για το πώς θα αντιμετωπίσει την αρρώστια του. Η ιέρεια όμως του μαντείου αρνήθηκε να του δώσει χρησμό επειδή τον θεώρησε μιασμένο από άδικο φόνο. Ο μαινόμενος Ηρακλής άρπαξε τον μαντικό τρίποδα της ιέρειας και τον κουβάλησε στον Φενεό. Αλλά ο Απόλλωνας ήταν αδύνατο να αντέξει τέτοια συμπεριφορά στον ιερό του τόπο. Έτρεξε γρήγορος να τον πάρει και να τον φέρει στη θέση του. Ανάμεσα στο θεό και τον ημίθεο άρχισε άγρια μάχη. Ευτυχώς μπήκε ανάμεσά τους ο Δίας ο οποίος αποκατέστησε την τάξη. Το μαντείο έδωσε χρησμό και επέβαλε στον Ηρακλή βαριά ποινή: για να λυτρωθεί από τη «μανία» που τον ταλαιπωρούσε και για να ξεπλυθεί το μίασμα που κουβαλούσε από το φόνο του Ίφιτου θα έπρεπε ο Ερμής να τον πουλήσει ως δούλο στην Ομφάλη για τρία χρόνια.. Με τα χρήματα της πώλησης ο Ερμής θα ξεπλήρωνε τον πατέρα του δολοφονημένου. Έτσι κι έγινε - αν και τα τρία τάλαντα που πρόσφερε ο Ερμής στον Εύρυτο δεν έγιναν ποτέ δεκτά με αποτέλεσμα να μην αποσείεται το μίασμα και να θεωρείται μιαρός.

Ο Ηρακλής πέρασε τρία χρόνια κοντά στην Ομφάλη και ενώ έγινε καλά από τη μανία, την αρρώστια που του θόλωνε το νου, δεν είχε καθαρθεί από το μίασμα του φόνου.

Θες επειδή ο Εύρυτος παζάρευε τον καθαρμό του μιάσματος και ζητούσε τριάντα τάλαντα, θες επειδή από το μυαλό του Ηρακλή δεν είχε φύγει ποτέ το πάθος του για την ωραία Ιόλη, θες επειδή ένοιωθε ριγμένος μια και ξεπουλήθηκε σαν σκλάβος χωρίς να πετύχει εντελώς αυτά που ήθελε, στράφηκε εναντίον του Εύρυτου και της πόλης του. Οργάνωσε εκστρατεία και κυρίεψε την Οιχαλία. Σκότωσε τον Εύρυτο και τα τρία του παιδιά και άρπαξε αιχμάλωτη την Ιόλη την οποία έστειλε στην Τραχίνα όπου ήταν η Διηάνειρα και τα παιδιά του.

Μόλις έθαψε τους νεκρούς της μάχης, ήρθε στο ακρωτήριο Κηναίο όπου έχτισε βωμό και έκανε τις προετοιμασίες για μια μεγαλόπρεπη ευχαριστήρια θυσία προς τιμήν του Δία. Ήδη είχε φροντίσει να στείλει τον κήρυκα Λίχα στο σπίτι του με την Ιόλη και με την εντολή να του φέρει ένα χιτώνα και ένα καθαρό ιμάτιο για να τελέσει όπως άρμοζε τη θυσία.

Η Διηάνειρα δέχτηκε σπίτι της την Ιόλη δίχως να δείξει τη ζήλεια της. Αλλά βλέποντας τη νεαρή και ωραία κοπέλα κατάλαβε πως δύσκολα μπορούσε να την ανταγωνιστεί στην καρδιά του Ηρακλή. Πήρε λοιπόν απόφαση να χρησιμοποιήσει το φίλτρο του κένταυρου Νέσσου για να ξανακερδίσει τον αγαπημένο της. Μπήκε στα δώματά της όπου στα σκοτεινά φύλαγε το φίλτρο και με μια τούφα μαλλί άλειψε το χιτώνα μακριά από φως ή από φωτιά Ταχτοποίησε τα ρούχα σε ένα ξύλινο κουτί και έδωσε παραγγελία στο Λίχα να το δώσει ο ίδιος στον Ηρακλή και να τον βοηθήσει να φορέσει το χιτώνα κατάσαρκα μακριά από φως ή φωτιά.

Ο Λίχας είχε φύγει πια όταν η Διηάνειρα μπήκε στα δώματά της. Τότε είδε ότι η τούφα μαλλί με την οποία είχε αλείψει το χιτώνα του Ηρακλή είχε λυώσει. Κατάλαβε ότι οι αχτίνες του ήλιου που πέρασαν για λίγο πάνω από το μαλλί το έλυωσαν. Και τότε εννόησε το εκδικητικό σχέδιο του κένταυρου Νέσσου! Αλλά ήταν αργά. Ο Λίχας είχε φύγει προ πολλού.

Όταν έφτασε ο Λίχας στο Κηναίο, ο Ηρακλής είχε ήδη αρχίσει να σφάζει τα ζώα και να τα αραδιάζει μπροστά στο βωμό για να είναι έτοιμα ώστε να τα ρίξει έπειτα στην πυρά. Εκατό βόδια θυσίαζε.

Ο Ηρακλής ιδρωμένος φόρεσε τον εμποτισμένο χιτώνα και ήρθε κοντά στη μεγάλη φωτιά. Το ύφασμα κόλλησε πάνω στη σάρκα του, το δηλητήριο κατάκαιγε το κορμί του, αβάσταχτοι

---

1 Η Μεγάρα ήταν κόρη του βασιλιά των Θηβών Κρέοντα και δόθηκε στον Ηρακλή ως σύζυγος-αριστείο για την απελευθέρωση της Θήβας από τους Μινύες. Απόχτησε πολλά παιδιά αλλά τα σκότωσε ο Ηρακλής όταν καταλήφθηκε από μανία. Για να εξιλεωθεί ο Ηρακλής μπήκε στην υπηρεσία του Ευρυσθέα που τον διέταξε να εκτελέσει τους δώδεκα άθλους.Ο Ηρακλής έδωσε τη Μεγάρα ως σύζυγο στον ανιψιό του Ιόλαο.

πόνοι τον έζωναν. Ούρλιαζε, κυλιόταν χάμω. Τραβούσε με δύναμη να βγάλει από πάνω του το καταραμένο ύφασμα. Τραβούσε και μαζί ξεκολλούσε κομμάτια σάρκας. Δεν άντεχε άλλο. Ζήτησε να τον βάλουν σε ένα καράβι και να τον πάνε στην Τραχίνα. Ο Ύλλος υπάκουσε και τον έφερε στο σπίτι του, όπου βρήκαν τη Διηάνειρα νεκρή. Είχε αυτοκτονήσει για το κακό που έκανε άθελα κι από το μεγάλο έρωτά της για εκείνον.

Πλέον ο Ηρακλής καταλάβαινε πως το τέλος του ήταν κοντά. Οι πόνοι δε σταματούσαν, οι σάρκες του έλυωναν, πονούσε αφόρητα, βρωμερά υγρά έτρεχαν από το κορμί του. Ζήτησε από τον γιο του τον Ύλλο να παντρευτεί μετά το θάνατό του την Ιόλη και έδωσε εντολή να τον ανεβάσουν στην πιο ψηλή κορφή της Οίτης (που σήμερα ονομάζεται «Πυρά»). Εκεί ο ημίθεος πρόσταξε να μαζέψουν ξύλα βελανιδιάς κι αγριελιάς και να τον αποθέσουν πάνω στο σωρό..

Έπειτα ζήτησε από το γιο του να βάλει με το χέρι του φωτιά για να γλυτώσει από το μαρτύριο.

Ο Ύλλος δίστασε. Και τελικά αρνήθηκε δικό του χέρι να αφανίσει τον πατέρα του…

Ο Ηρακλής απελπισμένος, μέσα στην ακραία απόγνωση, έστρεψε τα μάτια και ζήτησε τη λύτρωση από τον πρώτο περαστικό. Ήταν ο Φιλοκτήτης ο γιος του Ποίαντα, βασιλιάς της Μελιβοίας. Ο Ηρακλής του χάρισε το τόξο και τα βέλη του και εκείνος έβαλε τη φωτιά.

Από το χέρι του Φιλοκτήτη η φωτιά μεταλλάσσεται και μετατρέπεται σε καθαρτήρια πυρά, εξαγνίζει τον ήρωα και τον μεταλλάσσει σε αθάνατο. Το θαύμα συντελείται! Βροντές κι αστραπές ακούγονται κι ένα σύννεφο περνάει πυκνό και κάθεται πάνω από την πυρά. Ο Ηρακλής αποθεώνεται, αναλήφθηκε στον Όλυμπο, Ήρως-Θεός.

Βέλος φίδι

Ο Φιλοκτήτης[2] ήταν γιος της Δημώνασσας και του Ποίαντα και βασίλευε στη Μαλίδα δηλαδή στη στενή, παραθαλάσσια και ορεινή Θεσσαλία νοτιοανατολικά του Παγασητικού η οποία κατά τους ιστορικούς χρόνους ονομάστηκε Μαγνησία. Οι πιο σπουδαίες πόλεις που διαφέντευε ήταν η Μελιβοία[3], η Μεθώνη, η Θαυμακία, και η «αμφιλίμενος» Ολιζώνα.

Διάσημος τοξότης διεκδίκησε ως ένας από τους μνηστήρες την ωραία Ελένη, και μετά από χρόνια με εφτά καράβια και πενήντα τοξότες ήρθε στην Αυλίδα στο στρατόπεδο των Ελλήνων για να πάρει μέρος στη μεγάλη εκστρατεία εναντίον της Τροίας. Μετά τη θυσία της Ιφιγένειας στην Αυλίδα κίνησε ο στόλος, αλλά για να φτάσουν στην Τροία, έπρεπε να

---

2 Ὁ μὲν ἐπὶ τῷ στρατηγεῖν ἔτι καὶ τοὺς ἐκ Μελιβοίας ἐπὶ Τροίαν ἀνάγων τιμωροὺς Μενελάῳ κατὰ τοῦ Φρυγὸς Φιλοκτήτης ὁ τοῦ Ποίαντος γενναῖός που κἀναφέρων ἐς τὴν ὑφ' Ἡρακλεῖ τροφήν, θεράπων (γὰρ) δὴ γενέσθαι τῷ Ἡρακλεῖ ὁ Φιλοκτήτης ἐκ νηπίου, ὅτε καὶ φορεὺς εἶναί οἱ τῶν τόξων, ἃ δὴ καὶ ὕστερον μισθὸν λαβεῖν παρ' αὐτοῦ τῆς ἐς τὴν πυρὰν ὑπουργίας–ὁ δὲ νῦν ἐνταῦθα ξυμπεπτωκότι διὰ τὴν νόσον τῷ προσώπῳ ξυννεφῆ ὀφρὺν ἐπὶ τὼ ὀφθαλμὼ ἐφέλκων κάτω που καὶ ἐν βάθει ὄντας καὶ ἀμενηνὸν ὁρῶντας, κόμην τε καὶ αὐχμοῦ πλήρη δεικνὺς καὶ τὴν γενειάδα ὑπανεστηκὼς καὶ φρίττων καὶ ῥάκια αὐτός τε ἀμπισχόμενος καὶ τὸν ταρσὸν καλύπτων τοιόνδε, ὦ παῖ, δίδωσι λόγον· ἀναπλέοντες ἐς Τροίαν οἱ Ἀχαιοὶ καὶ προσχόντες ταῖς νήσοις ἐμαστεύοντο τὸν τῆς Χρύσης βωμόν, ὃν Ἰάσων ποτὲ ἱδρύσατο, ὅτε ἐς Κόλχους ἔπλει, Φιλοκτήτης τε ἐκ τῆς (τῶν) ξὺν Ἡρακλεῖ μνήμης τὸν βωμὸν τοῖς ζητοῦσι δεικνὺς ἐγχρίψαντος αὐτῷ τοῦ ὕδρου τὸν ἰὸν ἐς θάτερον τοῖν ποδοῖν οἱ μὲν ἐπὶ Τροίαν οἱ Ἀχαιοὶ στέλλονται, ὁ δὲ ἐν Λήμνῳ ταύτῃ κεῖται, διαβόρῳ φησὶ Σοφοκλῆς καταστάζων ἰῷ τὸν πόδα..... [Philostratus soph., Imagines, Olearius, pagina 889, 7-29]

3. Η Μελιβοία ήταν πόλη της Μαλίδας – κατόπιν, Μαγνησίας (η Μαγνησία περιελάμβανε όλα τα παράλια του νομού Λαρίσης ακόμα και πάνω από τον Πηνειό).

Με το όνομα Μελιβοία είναι γνωστές α) η θυγατέρα του Μάγνητος η οποία έδωσε το όνομά της και στην πόλη, β) η θυγατέρα του Ωκεανού, σύζυγος του Πελασγού και μητέρα του Λυκάονος, γ) μια από τις κόρες της Νιόβης, και δ) η μητέρα του Αίαντα.

Με την προσωνυμία "Μελιβοία" προσφωνούσαν και την Περσεφόνη την κόρη της θεάς Δήμητρας.

εξευμενίσουν τη θεά Χρυσή[4] που φύλαγε τα θαλασσινά περάσματα και τον Ελλήσποντο. Η θεά κατοικούσε σε ένα νησί που επίσης το έλεγαν Χρυσή[5] και κανείς δεν ήξερε ακριβώς που βρισκόταν εκτός από τον Φιλοκτήτη. Αυτός είχε ακριβή γνώση της θέσης του νησιού και του ιερού βωμού που είχε ιδρύσει ο Ιάσονας με τους Αργοναύτες του, γιατί και ο πατέρας του ο Ποίαντας ήταν στο πλήρωμα του Ιάσονα, αλλά και επειδή ο ίδιος είχε συνοδέψει παλιότερα τον Ηρακλή στην Τροία, στην πρώτη άλωση της πόλης. Ο πολύπειρος Φιλοκτήτης λοιπόν γίνεται ο οδηγός του στόλου των Ελλήνων.

Όταν έφτασαν στο νησί οι Έλληνες προχώρησαν κι αφού ο Φιλοκτήτης βρήκε τον κρυμμένο βωμό άρχισαν να ετοιμάζουν τη θυσία. Όμως η θεά ενοχλημένη από την αποκάλυψη βάζει το φίδι-φύλακα που ενέδρευε στις πέτρες του βωμού να τσιμπήσει στο πόδι το Φιλοκτήτη.[6] Το καίριο τσίμπημα δημιουργεί αφόρητους πόνους. Όπως ο Ηρακλής παραδίδεται στο δηλητήριο. Καίγεται ολόκληρος, ουρλιάζει, δεν αντέχει το βάσανο. Οι στρατιώτες το θεωρούν κακοσημαδιά. Οι πόνοι, τα βογγητά, τα ουρλιαχτά του σου κόβουν την ανάσα και η κατάστασή του χειροτερεύει. Με τις φωνές του εμποδίζει τις ιεροπραξίες και τις θυσίες που τελούνται για την ευόδωση της εκστρατείας. Ουρλιάζει τόσο που ο στρατός κοντεύει να χάσει το ηθικό του. Η πληγή όσο περνάει η ώρα κακοφορμίζει, τρέχει βρωμερό πύον και η μυρουδιά δεν αντέχεται. Οι αρχηγοί των Αχαιών συσκέπτονται και με παρότρυνση του Οδυσσέα ο οποίος σκεφτόταν το ηθικό του στρατού, παίρνουν απόφαση να τον εγκαταλείψουν στη Λήμνο. Την ώρα που αποκαμωμένος κοιμόταν σε μια ανάπαυλα του πόνου τον έβγαλαν έξω αφήνοντας πλάι του το τόξο και τα βέλη. Ο πληγωμένος Φιλοκτήτης θα πρέπει να επιβιώσει ολομόναχος.

Οι έλληνες συνέχισαν το πλου. Επικεφαλής των πλοίων του Φιλοκτήτη μπήκε ο Μέδοντας, ο νόθος γιος του Οιλέα και της Ρήνης.

Και έφτασαν στον προορισμό τους. Κι ο πόλεμος άρχισε... και ξέχασαν όλοι τους εντελώς το Φιλοκτήτη… Και τα χρόνια περνούσαν.

Τα χρόνια πέρασαν... Στα σαγόνια του πολέμου οι Έλληνες τάιζαν κουφάρια το Σκάμανδρο. Εννιά στα δέκα χρόνια κόντευαν. Και δεν μπορούσαν να πάρουν την Τροία. Είχαν αποκάμει πια... Και η Τροία άπαρτη..

Ο μάντις Κάλχας δήλωσε πως πλέον η μαντική του τέχνη δεν μπορούσε να βοηθήσει. Είπε πως μόνο ο γιος του Πριάμου ο μάντις Έλενος ήξερε τον τρόπο για να παρθεί το κάστρο. Ο Οδυσσέας λοιπόν παραφύλαξε και τελικά συνέλαβε τον Έλενο ο οποίος φοβούμενος για τη ζωή του μαρτύρησε στους Έλληνες τις τρεις προϋποθέσεις που απαιτούνταν για να πέσει η Τροία. Τους είπε ότι έπρεπε πρώτον, να επιστρέψει ο Φιλοκτήτης με το τόξο και τα βέλη του Ηρακλή στη μάχη, δεύτερον, να έρθει στην Τροία και να συμπολεμήσει με τους Αχαιούς ο Νεοπτόλεμος, ο γιος του Αχιλλέα, και τρίτον, να αρπάξουν το Παλλάδιο, το ξόανο της θεάς, που φυλασσόταν στο άβατο του ναού της Αθηνάς μέσα στην Τροία για να στερήσουν την πόλη από την θεία προστασία του..

Πράγματι έφεραν έστω και με δυσκολία τον Νεοπτόλεμο το γιο του Αχιλλέα από τη Σκύρο όπου ζούσε με τη μητέρα του προστατευμένος από το βασιλιά παπού του το Λυκομήδη. Οι Έλληνες αναθάρρησαν, ιδίως όταν διαπίστωσαν ότι ο Νεοπτόλεμος, ο Πυρρός, όπως τον έλεγαν – γιατί είχε πυρόξανθα μαλλιά – έμοιαζε με τον χαμένο πατέρα του στην τόλμη και την παλικαριά.

Ο Διομήδης και ο Οδυσσέας τρυπώνουν από κάποιο υπόνομο στην Τροία και νύχτα αρπάζουν το ξόανο και το φέρνουν στο στρατόπεδο των Ελλήνων και στον Αγαμέμνονα.

Έτσι απόμενε το δύσκολο εγχείρημα να πείσουν τον Φιλοκτήτη να έρθει στην Τροία και

---

4. Η Χρυσή ή Χρύση είναι ή ένα παλιότερο όνομα της θεάς Αθηνάς αλλά και μιας νύμφης.

5. Η Χρυσή είναι πιθανώς το νησάκι Ψαθούρα, ήταν η τελευταία νησιωτική γέφυρα με την αρχαία Ιωλκό και πάνω στην πορεία του Ιάσονα.

6. Κατά άλλη μία εκδοχή η θεά Χρυσή ή Χρύση πειράχτηκε πολύ και έστειλε το φαρμακερό φίδι επειδή τάχα ο Φιλοκτήτης απέρριψε τον έρωτά της. (Σχόλια στον Σοφοκλή, Φιλοκτήτης 194) .

μαζί του να φέρει το τόξο και τα βέλη του Ηρακλή.

Δίχως το Φιλοκτήτη το κάστρο δεν έπεφτε!...

Αλλά ποιος και με τι μούτρα να πάει στο Φιλοκτήτη και να ζητήσει - να χιλιοπαρακαλέσει καλύτερα - τώρα που είχαν την ανάγκη του να γυρίσει πίσω σα να μην συνέβη τίποτα;

Οι αρχηγοί των Ελλήνων ήξεραν πως ο Φιλοκτήτης αφού, σύμφωνα με το χρησμό του Έλενου, είχε καταφέρει να επιζήσει, θα ήταν γεμάτος μίσος για όλους όσους τον εγκατέλειψαν μόνο και μάλιστα πληγωμένο βαριά δίχως να του προσφέρουν την παραμικρή βοήθεια. Το μόνο που του άφησαν ήταν τα όπλα να σαϊτεύει τα αγρίμια και μπορεί να κυνηγάει…

Κι ο Φιλοκτήτης δεν ήταν όποιος κι όποιος. Είχε πάρει παλιά μέρος στην εκστρατεία του Ηρακλή εναντίον της Τροίας, τότε που ο Ευρυσθέας τον έστειλε να πάρει τη ζώνη της Ιπολύτης κι ο Ηρακλής βρήκε ευκαιρία να ξεκαθαρίσει τους λογαριασμούς του όχι μόνο με τις Αμαζόνες αλλά και με το Λαομέδοντα το βασιλιά της Τροίας. Τότε κατέλαβαν την Τροία, σκότωσαν το Λαομέδοντα και άφησαν το θρόνο στα χέρια του Πρίαμου κλείνοντας μαζί του ειρήνη. Ήταν ο μόνος που, πριν ξεκινήσουν την εκστρατεία τους, είχε κιόλας πατήσει την Τροία παρέα με τον Ηρακλή και τον Τελαμώνα!..

Αλλά δεν είχαν άλλη επιλογή. Και ο καιρός τους πίεζε. Έστειλαν λοιπόν τον Οδυσσέα και το Διομήδη στη Λήμνο κι αυτοί κρύβονται κι αρπάζουν τα όπλα του Φιλοκτήτη. Εκείνος – βασανισμένος άνθρωπος δεν έχει άλλο δρόμο. Αποφασίζει να τους ακολουθήσει από το φόβο ότι δίχως τα όπλα του δεν θα μπορεί πλέον να επιβιώσει στο νησί. Ο πονηρός Οδυσσέας του υπόσχεται ότι στο στρατόπεδο των Ελλήνων υπάρχουν γιατροί ικανοί να γιατρέψουν και τις πιο δύσκολες πληγές. Εκεί του λέει βρίσκονται οι δύο γιοί του Ασκληπιού από τη Τρίκκη , ο Ποδαλείριος που ξέρει άριστα παθολογία και ο Μαχάονας, ο ειδικευμένος στα τραύματα. Και επιπλέον για να τον γλυκάνει τον κολακεύει λέγοντας πως εκείνος θα είναι ο μόνος άνθρωπος που θα μπορεί να καυχιέται ότι πάτησε δύο φορές την Τροία, μία με τον Ηρακλή και μία μοναχός του με τα άξια όπλα και την τέχνη του τοξότη που κατέχει σαν άλλο κανένα. Υπάρχει δόξα μεγαλύτερη να σε μνημονεύουν οι κατοπινοί ως τον πιο μεγάλο τοξότη, ως τοξότη πορθητή;

Δέχεται (και τι άλλο να έκανε;) και τους ακολουθεί.

Στο στρατόπεδο των Ελλήνων ο τρικαλινός Μαχάονας, ο γιος του Ασκληπιού, τον γιατρεύει εντελώς με την «οφιήτιδα πέτρα». Μόλις ανέλαβε τις δυνάμεις του, έδειξε την αξία του στο πεδίο της μάχης.

Σε μία συνάντηση με τον Πάρη τον προκαλεί να μονομαχήσουν – οι δύο πιο σπουδαίοι τοξότες του Τρωικού πολέμου – και στον αγώνα τους με απίστευτη γοργότητα τον σαϊτεύει τρεις φορές, μια στο χέρι, μια στο πόδι και μία στο δεξί μάτι παίρνοντας εκδίκηση και για το θάνατο του Αχιλλέα αλλά και αποδεικνύοντας πως είναι ο μέγιστος τοξότης.

Ο Φιλοκτήτης ήταν μεταξύ των ηρώων που κρύφτηκαν μέσα στην κοιλιά του ξύλινου αλόγου του Δούρειου ίππου. Κατά τη διάρκεια της σφαγής που ακολούθησε την πτώση της Τροίας σκότωσε έναν από τους πλέον επιφανείς Τρώες, τον Άδμητο γιο του Αυγεία.

Μετά από τον πόλεμο, ο Φιλοκτήτης κίνησε με τους άλλους Έλληνες το θαλασσινό ταξίδι του γυρισμού. Ήταν μεταξύ εκείνων που διασκορπίστηκαν από τη ναυτική καταστροφή στο ακρωτήριο Καφηρέα. Κατάφερε όμως και έφθασε στην πατρίδα του τη Μελιβοία. Αλλά όπως κι άλλοι ήρωες, δε βρήκε τα πράγματα όπως τα είχε αφήσει. Με τον ερχομό του ξέσπασε μια στάση στη Μελιβοία και αναγκάστηκε να πάρει τους οπαδούς του και να μεταναστεύσει στην Ιταλία, και συγκεκριμένα στην Καμπανία. Εκεί αφού πολέμησε εναντίον των Λευκανών αποίκισε την μικρή πόλη Κρίμισσα, στο ομώνυμο ακρωτήριο, κοντά στον Κρότωνα και τους Θουρίους, στο νότιο μέρος της χώρας. Εδώ ίδρυσε ένα άδυτο αφιερωμένο στον Απόλλωνα, τον τοξότη θεό, και στο οποίο αφιέρωσε το διάσημο τόξο του. Αργότερα οι Κροτωνιάτες θα πάρουν από κει το τόξο και θα το μεταφέρουν στην πόλη Μάκαλλα, εκατόν είκοσι στάδια μακρυά από τον Κρότωνα, σε ναό που ίδρυσαν προς τιμή του Απόλλωνα στη δική τους πόλη.

Οι Κροτωνιάτες τιμούσαν τον ήρωα ως θεό.

Μετά το θάνατό του, αυτός ο πιο αδικημένος και ο πιο τυραγνισμένος από όλους τους ήρωες του Τρωικού πολέμου θα αναπαύσει την ψυχή του στη χώρα των μακάρων, εκεί όπου φυτρώνουν τα μήλα των εσπερίδων συντροφιά με ισάξιους...

2 . Η δραματική παράδοση

Ο Δίων Χρυσόστομος από την Προύσα της Βιθυνίας σε ένα από τους λόγους του μας διέσωσε την πληροφορία ότι και οι τρεις τραγικοί, ο Αισχύλος, ο Ευριπίδης και ο Σοφοκλής έγραψαν τραγωδίες με το όνομα «Φιλοκτήτης»[7]. Ξέρουμε ότι ο Ευριπίδης δίδαξε την τραγωδία

---

7. Dion v. Prusa Π. Αἰσχύλου καὶ Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου ἢ Π. τῶν Φιλοκτήτου τόξων (or. 35): (1) ... ἐνέτυχον τραγωιδίαις τισίν. (2) σχεδὸν δὲ ἦσαν ἄκρων ἀνδρῶν, Αἰσχύλου καὶ Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου, πάντων περὶ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. ἦν γὰρ ἡ τῶν Φιλοκτήτου τόξων εἴτε κλοπή, εἴτε ἁρπαγὴ<ν> δεῖ λέγειν· πλὴν ἀφαιρούμενός γε τῶν ὅπλων ἦν Φιλοκτήτης ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Τροίαν ἀναγόμενος, τὸ μὲν πλέον ἄκων, τὸ δέ τι καὶ πειθοῖ ἀναγκαίαι, ἐπειδὴ τῶν ὅπλων ἐστέρητο, ἃ τοῦτο μὲν βίον αὐτῷ παρεῖχεν ἐν τῇ νήσῳ, τοῦτο δὲ θάρσος ἐν τῇ τοιαύτῃ νόσῳ, ἅμα δὲ εὔκλειαν .... (4) ... ἥ τε γὰρ τοῦ Αἰσχύλου μεγαλοφροσύνη καὶ τὸ ἀρχαῖον, ἔτι δὲ τὸ αὔθαδες τῆς διανοίας καὶ φράσεως πρέποντα ἐφαίνετο τραγωιδίαι καὶ τοῖς παλαιοῖς ἤθεσι τῶν ἡρώων, οὐδὲν <ἔχοντα> ἐπιβεβουλευμένον οὐδὲ στωμύλον οὐδὲ ταπεινόν. (5) ἐπεί τοι καὶ τὸν Ὀδυσσέα εἰσῆγε δριμὺν καὶ δόλιον ὡς ἐν τοῖς τότε, πολὺ δὲ ἀπέχοντα τῆς νῦν κακοηθείας, ὥστε τῶι ὄντι ἀρχαῖον ἂν δόξαι παρὰ τοὺς νῦν ἁπλοῦς εἶναι βουλομένους καὶ μεγαλόφρονας. καὶ οὐδέν γε ἀλλαττούσης τῆς Ἀθηνᾶς προσεδεήθη πρὸς τὸ μὴ γνωσθῆναι ὅστις ἐστὶν ὑπὸ τοῦ Φιλοκτήτου, καθάπερ Ὅμηρος κἀκείνωι δὴ ἑπόμενος Εὐριπίδης ἐποίησεν, ὥστε τυχὸν ἄν τις ἐγκαλέσαι τῶν οὐ φιλούντων τὸν ἄνδρα, ὅτι οὐδὲν αὐτῶι ἐμέλησεν ὅπως πιθανὸς ἔσται ὁ Ὀδυσσεὺς οὐ γι<γ>νωσκόμενος ὑπὸ τοῦ Φιλοκτήτου. (6) ἔχοι δ' ἂν ἀπολογίαν ὡς ἐγῶιμαι πρὸς τὸ τοιοῦτον· ὁ μὲν γὰρ χρόνος τυχὸν οὐκ ἦν τοσοῦτος ὥστε μὴ ἀνενεγκεῖν τὸν χαρακτῆρα δέκα ἐτῶν διαγεγονότων, ἡ δὲ νόσος ἡ τοῦ Φιλοκτήτου καὶ κάκωσις καὶ τὸ ἐν ἐρημίαι βεβιωκέναι τὸν μεταξὺ χρόνον οὐκ ἀδύνατον τοῦτο ἐποίει· πολλοὶ γὰρ ἤδη οἱ μὲν ὑπὸ ἀσθενείας, οἱ δὲ ὑπὸ δυστυχίας ἔπαθον αὐτό.

καὶ μὴν ὁ χορὸς αὐτῶι παραιτήσεως ὥσπερ ὁ τοῦ Εὐριπίδου οὐδὲν ἐδεήθη. (7) ἄμφω γὰρ ἐκ τῶν Λημνίων ἐποίησαν τὸν χορόν. ἀλλ' ὁ μὲν Εὐριπίδης εὐθὺς ἀπολογουμένους πεποίηκε περὶ τῆς πρότερον ἀμελείας, ὅτι δὴ τοσούτων ἐτῶν οὔτε προσέλθοιεν πρὸς τὸν Φιλοκτήτην οὔτε βοηθή- σειαν οὐδὲν αὐτῶι. ὁ δ' Αἰσχύλος ἁπλῶς εἰσήγαγε τὸν χορόν, ὃ τῶι παντὶ τραγικώτερον καὶ ἁπλούστερον, τὸ δ' ἕτερον πολιτικώτερον καὶ ἀκρι βέστερον ... (8) ἔπειτα οὐδὲ ἐξ ἅπαντος ἦν μήτε προσελθεῖν αὐτῶι μηδένα Λημνίων μήτε ἐπιμεληθῆναι μηδέν· δοκεῖ γάρ μοι οὐδ' ἂν διεγένετο τὰ δέκα ἔτη μηδεμιᾶς τυγχάνων βοηθείας, ἀλλ' εἰκὸς μὲν τυγχάνειν αὐτόν, σπανίως δὲ καὶ οὐδενὸς μεγάλου, καὶ μηδένα αἱρεῖσθαι οἰκίαι ὑποδέ- ξασθαι καὶ νοσηλεύειν διὰ τὴν δυσχέρειαν τῆς νόσου. αὐτὸς γοῦν ὁ Εὐριπίδης τὸν Ἄκτορα εἰσάγει, ἕνα Λημνίων, ὡς γνώριμον τῷ Φιλοκτήτη προσιόντα καὶ πολλάκις συμβεβληκότα. –(9) οὐ τοίνυν οὐδὲ ἐκεῖνο δοκεῖ μοι δικαίως ἄν τις αἰτιάσασθαι, τὸ διηγεῖσθαι πρὸς τὸν χορὸν ὡς ἀγνοοῦντα τὰ περὶ τὴν ἀπόλειψιν τὴν τῶν Ἀχαιῶν καὶ τὰ καθόλου συμβαίνοντα αὐτῶι. οἱ γὰρ δυστυχοῦντες ἄνθρωποι πολλάκις εἰώθασι μεμνῆσθαι τῶν συμφορῶν καὶ τοῖς εἰδόσιν ἀκριβῶς καὶ μηδὲν δεομένοις ἀκούειν ἐνοχλοῦσιν ἀεὶ διηγούμενοι.

καὶ μὴν ἡ ἀπάτη ἡ τοῦ Ὀδυσσέως πρὸς τὸν Φιλοκτήτην καὶ οἱ λόγοι, δι' ὧν προσηγάγετο αὐτόν, οὐ μόνον εὐσχημονέστεροι, καὶ ἥρωι πρέποντες, ἀλλ' οὐκ Εὐρυβάτου ἢ Παταικίωνος, ἀλλ' ὡς ἐμοὶ δοκοῦσι καὶ πιθανώτεροι. (10) τί γὰρ <ἔ>δει ποικίλης τέχνης καὶ ἐπιβουλῆς πρὸς ἄνδρα νοσοῦντα, καὶ ταῦτα τοξότην, ὧι εἴ τις μόνον ἐγγὺς παρέστη, ἀχρεῖος ἡ ἀλκὴ αὐτοῦ ἐγεγόνει. καὶ τὸ ἀπαγγέλλειν δὲ τὰς τῶν Ἀχαιῶν συμφορὰς καὶ τὸν Ἀγαμέμνονα τεθνηκότα καὶ τὸν Ὀδυσσέα ἐπ' αἰτίαι ὡς οἷόν τε αἰσχίστηι καὶ καθόλου τὸ στράτευμα διεφθαρμένον οὐ μόνον χρήσιμον ὥστε εὐφρᾶναι τὸν Φιλοκτήτην καὶ προσδέξασθαι μᾶλλον τὴν τοῦ Ὀδυσ- σέως ὁμιλίαν, ἀλλ' οὐδ' ἀπίθανα τρόπον τινὰ διὰ τὸ μῆκος τῆς στρατείας καὶ διὰ τὰ συμβεβηκότα οὐ πάλαι κατὰ τὴν ὀργὴν τοῦ Ἀχιλλέως, ὅθ' Ἕκτωρ παρὰ σμικρὸν ἦλθεν ἐμπρῆσαι τὸν ναύσταθμον.

(11) ἥ τε τοῦ Εὐριπίδου σύνεσις καὶ περὶ πάντα ἐπιμέλεια, ὥστε μήτε ἀπίθανόν τι καὶ παρημελημένον ἐᾶσαι μήτε ἁπλῶς τοῖς πράγμασι χρῆσθαι, ἀλλὰ μετὰ πάσης ἐν τῶι εἰπεῖν δυνάμεως, ὥσπερ ἀντίστροφός ἐστι τῆι τοῦ Αἰσχύλου <...>... (15) ὅ τε Σοφοκλῆς μέσος ἔοικεν ἀμφοῖν εἶναι, οὔτε τὸ αὔθαδες καὶ ἁπλοῦν τὸ τοῦ Αἰσχύλου ἔχων οὔτε τὸ ἀκριβὲς καὶ δριμὺ καὶ πολιτικὸν τὸ τοῦ Εὐριπίδου ...

του το 431 π.Χ., την ίδια χρονιά που παρουσιάστηκαν η «Μήδεια» και ο «Δίκτυς»· ο Σοφοκλής το 409 (όταν ήταν ογδονταπέντε χρονών!) «επί Γλαυκίππου», πήρε το πρώτο βραβείο στα Μεγάλα ή εν Άστει Διονύσια, αλλά για τον Αισχύλο δεν γνωρίζουμε ακριβώς πότε ανέβασε το δικό του Φιλοκτήτη· υπολογίζουμε ότι πρέπει να γράφτηκε σαράντα περίπου χρόνια πριν το Φιλοκτήτη του Ευριπίδη, δηλαδή πριν το 471 π.Χ..

Από το έργο των τριών τραγικών σώθηκε ακέραια μόνο η τραγωδία του Σοφοκλή· ελάχιστοι και σποραδικοί στίχοι διασώθηκαν από το έργο του Αισχύλου[8], ενώ περισσότεροι στίχοι διασώθηκαν από την τραγωδία του Ευριπίδη[9]. Μάλιστα ο Δίων ο Χρυσόστομος

---

8 Οι σποραδικοί στίχοι που διασώθηκαν από το 'Φιλοκτήτη' του Αισχύλου είναι:

ΦΙΛ. Σπερχειὲ ποταμὲ βούνομοί τ' ἐπιστροφαί

ΦΙΛ. ἔνθ' οὔτε μίμνειν ἄνεμος οὔτ' ἐκπλεῖν ἐᾷ
κρεμάσας <> τόξον πίτυος ἐκ μελανδρύου

ΦΙΛ. οὐ (γὰρ) ὁ δράκων ἀνῆκεν, ἀλλ' ἐνῴκισεν
δεινὴν στομάτων ἔμφυσιν, ποδὸς βλάβην

ΦΙΛ. φαγέδαινα<.>, ἥ μου σάρκας ἐσθίει ποδός

ΦΙΛ. ὦ πούς, ἀφήσω σε;

<ΦΙΛ.> ὦ θάνατε παιών, μή μ' ἀτιμάσῃς μολεῖν·
μόνος <γὰρ> εἶ σὺ τῶν ἀνηκέστων κακῶν
ἰατρός, ἄλγος δ' οὐδὲν ἅπτεται νεκροῦ

ἑλωρεύς
ὀκορνούς
φαβῶν

9 ⌉ Οι στίχοι απου διασώθηκαν από το 'Φιλοκτήτη' του Ευριπίδη είναι:
<ΦΙΛΟΚΤΗΤΗΣ>
πῶς δ' ἂν φρονοίην, ᾧ παρῆν ἀπραγμόνως
ἐν τοῖσι πολλοῖς ἠριθμημένῳ στρατοῦ
ἴσον μετασχεῖν τῷ σοφωτάτῳ τύχης;
οὐδὲν γὰρ οὕτω γαῦρον ὡς ἀνὴρ ἔφυ·
τοὺς γὰρ περισσοὺς καί τι πράσσοντας πλέον
τιμῶμεν ἄνδρας τ' ἐν πόλει νομίζομεν.
ὀκνῶν δὲ μόχθων τῶν πρὶν ἐκχέαι χάριν
καὶ τοὺς παρόντας οὐκ ἀπωθοῦμαι πόνους.
δύσμορφα μέντοι τἄνδον εἰσιδεῖν, ξένε.
ἅλις, ὦ βιοτά· πέραινε,
πρίν τινα συντυχίαν
ἢ κτεάτεσσιν ἐμοῖς ἢ σώματι τῷδε γενέσθαι.
φαγέδαιν' ἀεί μου σάρκα θοινᾶται ποδός
μακάριος ὅστις εὐτυχῶν οἴκοι μένει·
ἐν γῇ δ' ὁ φόρτος, καὶ πάλιν ναυτίλλεται.
ὁρᾶτε δ' ὡς κἀν θεοῖσι κερδαίνειν καλόν,
θαυμάζεται δ' ὁ πλεῖστον ἐν ναοῖς ἔχων
χρυσόν. τί δῆτα καὶ σὲ κωλύει <λαβεῖν>
κέρδος, παρόν γε κἀξομοιοῦσθαι θεοῖς;
τί δῆτα θάκοις μαντικοῖς ἐνήμενοι
σαφῶς διόμνυσθ' εἰδέναι τὰ δαιμόνων;
οὐ τῶνδε χειρώνακτες ἄνθρωποι λόγων·
ὅστις γὰρ αὐχεῖ θεῶν ἐπίστασθαι πέρι,
οὐδέν τι μᾶλλον οἶδεν ἢ πείθειν λέγων.
ὑπέρ γε μέντοι παντὸς Ἑλλήνων στρατοῦ

«ευνόησε» τον Ευριπίδη αφήνοντάς μας και μία απόδοση σε πεζό λόγο του προλόγου της τραγωδίας όπου μιλά ο μεταμφιεσμένος Οδυσσέας.[10]

αἰσχρὸν σιωπᾶν, βαρβάρους δ' ἐᾶν λέγειν.
λέξω δ' ἐγώ, κἄν μου διαφθείρας δοκῇ
λόγους ὑποστὰς αὐτὸς ἠδικηκέναι·
ἀλλ' ἐξ ἐμοῦ γὰρ τἀμὰ μαθήσῃ κλύων,
ὃ δ' αὐτὸς αὑτὸν ἐμφανιεῖ σοι λέγων.
πατρὶς καλῶς πράσσουσα τὸν τυχόντ' ἀεὶ
μείζω τίθησι, δυστυχοῦσα δ' ἀσθενῆ.
ὥσπερ δὲ θνητὸν καὶ τὸ σῶμ' ἡμῶν ἔφυ,
οὕτω προσήκει μηδὲ τὴν ὀργὴν ἔχειν
ἀθάνατον ὅστις σωφρονεῖν ἐπίσταται.
φεῦ, μήποτ' εἴην ἄλλο πλὴν θεοῖς φίλος
ὡς πᾶν τελοῦσι, κἂν βραδύνωσιν χρόνῳ.
ἀπέπνευσεν αἰῶνα
αἱρεῖς
ἀκριβές [Euripides, Fragmenta, Fragment 787-803 t]

<ΦΙΛΟΚΤΗΤΗΣ>
οὐκ ἔστ' ἐν ἄντροις λευκός, ὦ ξέν', ἄργυρος
ἀνδρὸς κακῶς πράσσοντος ἐκποδὼν φίλοι [Euripides, Fragmenta, Fragment 790a-799A, t]

10. (Ὀδυσσεύς). Φοβοῦμαι μήποτε μάτην κατ' ἐμοῦ φανῶσι ταύτην οἱ σύμμαχοι τὴν δόξαν εἰληφότες ὡς ἀρίστου δὴ καὶ σοφωτάτου τῶν Ἑλλήνων. καίτοι ποία τις ἡ τοιαύτη σοφία καὶ φρόνησις, δι' ἥν τις ἀναγκάζεται πλείω τῶν ἄλλων πονεῖν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας καὶ νίκης, ἐξὸν ἕνα τοῦ πλήθους δοκοῦντα μηδενὸς ἔλαττον ἐν τούτοις ἔχειν τῶν ἀρίστων; ἀλλὰ γὰρ ἴσως χαλεπὸν εὑρεῖν οὕτω μεγαλόφρον καὶ φιλότιμον ὁτιοῦν ὡς ἀνὴρ πέφυκεν. τοὺς γὰρ φανεροὺς καὶ πλειόνων ἅπτεσθαι τολμῶντας σχεδὸν τούτους ἅπαντες θαυμάζομεν καὶ τῷ ὄντι ἄνδρας ἡγούμεθα. ὑφ' ἧς φιλοτιμίας κἀγὼ προάγομαι πλεῖστα πράγματα ἔχειν καὶ ζῆν ἐπιπόνως παρ' ὁντινοῦν, ἀεί τινα προσδεχόμενος καινὸν κίνδυνον, ὀκνῶν διαφθεῖραι τὴν ἐπὶ τοῖς ἔμπροσθεν γεγονόσιν εὔκλειαν. νῦν οὖν κατὰ πρᾶξιν πάνυ ἐπισφαλῆ καὶ χαλεπὴν δεῦρο ἐλήλυθα εἰς Λῆμνον, ὅπως Φιλοκτήτην καὶ τὰ Ἡρακλέους τόξα κομίζοιμι τοῖς συμμάχοις. ὁ γὰρ δὴ μαντικώτατος Φρυγῶν Ἕλενος ὁ Πριάμου κατεμήνυσεν, ὡς ἔτυχεν αἰχμάλωτος ληφθείς, ἄνευ τούτων μήποτ' ἂν ἁλῶναι τὴν πόλιν. πρὸς μὲν δὴ τοὺς βασιλέας οὐχ ὡμολόγησα τὴν πρᾶξιν, ἐπιστάμενος τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἔχθραν, ᾧ γε αὐτὸς αἴτιος ἐγενόμην καταλειφθῆναι, ὅτε δηχθεὶς ἔτυχεν ὑπὸ χαλεπῆς καὶ ἀνιάτου ἐχίδνης. οὐκ ἂν οὖν ᾤμην οὐδὲ πειθὼ τοιαύτην ἐξευρεῖν, ὑφ' ἧς ἄν ποτε ἐκεῖνος ἐμοὶ πρᾴως ἔσχεν· ἀλλ' εὐθὺς ἀποθανεῖσθαι ᾤμην ὑπ' αὐτοῦ. ὕστερον δέ, τῆς Ἀθηνᾶς μοι παρακελευσαμένης καθ' ὕπνους, ὥσπερ εἴωθε, θαρροῦντα ἐπὶ τὸν ἄνδρα ἰέναι· αὐτὴ γὰρ ἀλλάξειν μου τὸ εἶδος καὶ τὴν φωνήν, ὥστε λαθεῖν αὐτῷ ξυγγενόμενον· οὕτω δὴ ἀφῖγμαι θαρρήσας. πυνθάνομαι δὲ καὶ παρὰ τῶν Φρυγῶν πρέσβεις ἀπεστάλθαι κρύφα, ἐάν πως δύνωνται τὸν Φιλοκτήτην πείσαντες δώροις ἅμα καὶ διὰ τὴν ἔχθραν τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀναλαβεῖν εἰς τὴν πόλιν αὐτὸν καὶ τὰ τόξα. τοιούτου προκειμένου ἄθλου πῶς οὐ πάντα χρὴ ἄνδρα γίγνεσθαι πρόθυμον; ὡς διαμαρτάνοντι τῆς πράξεως ταύτης πάντα τὰ πρότερον εἰργασμένα μάτην πεπονῆσθαι ἔοικεν. παπαῖ· πρόσεισιν ὁ ἀνήρ. αὐτὸς ὅδε ὁ Ποίαντος παῖς, οὐκ ἄδηλος τῇ ξυμφορᾷ, μόλις καὶ χαλεπῶς προβαίνων. ὦ τοῦ χαλεποῦ καὶ δεινοῦ ὁράματος· οὕτως τό τε [γὰρ] εἶδος ὑπὸ τῆς νόσου φοβερὸν ἥ τε στολὴ ἀήθης· δοραὶ θηρίων καλύπτουσιν αὐτόν. ἀλλὰ σὺ ἄμυνον, ὦ δέσποινα Ἀθηνᾶ, καὶ μὴ μάτην φανῇς ἡμῖν ὑποσχομένη τὴν σωτηρίαν. (Φιλοκτήτης.) Τί δὴ βουλόμενος, ὅστις εἶ ποτε σύ, ἢ τίνα τόλμαν λαβών, πότερον ἁρπαγῆς χάριν ἥκεις ἐπὶ τήνδε τὴν ἄπορον στέγην ἢ κατάσκοπος τῆς ἡμετέρας δυστυχίας; –Ο. Οὔ τοί γε ὁρᾷς ἄνδρα ὑβριστήν. –Ο. Οὐ μὴν εἰωθώς γε πρότερον δεῦρο ἥκεις. –Ο. Οὐ γὰρ εἰωθώς· εἴη δὲ καὶ νῦν ἐν καιρῷ ἀφῖχθαι. –Φ. Πολλὴν ἔοικας φράζειν ἀλογίαν τῆς δεῦρο ὁδοῦ. –Ο. Εὖ τοίνυν ἴσθι οὐ χωρὶς αἰτίας με ἥκοντα καὶ σοί γε οὐκ ἀλλότριον φανησόμενον. – Φ. Πόθεν δή; τοῦτο γὰρ πρῶτον εἰκός με εἰδέναι. –Ο. Ἀλλ' εἰμὶ Ἀργεῖος τῶν ἐπὶ Τροίαν πλευσάντων. –Φ. Πόθεν; εἰπὲ πάλιν, ὡς εἰδῶ σαφέστερον. –Ο. Οὐκοῦν [ἔτι] δεύτερον ἀκούεις· τῶν ἐπ' Ἴλιον στρατευσάντων Ἀχαιῶν εἶναί φημι. –Φ. Καλῶς δῆτα ἔφησθα ἐμὸς εἶναι φίλος, ὁπότε γε τῶν ἐμοὶ πολεμιωτάτων Ἀργείων πέφηνας. τούτων δὴ τῆς ἀδικίας αὐτίκα μάλα ὑφέξεις δίκην. –Ο. Ἀλλ' ὦ πρὸς θεῶν ἐπίσχες ἀφεῖναι τὸ βέλος. – Φ. Οὐ δυνατόν, εἴπερ Ἕλλην ὢν τυγχάνεις, τὸ μὴ ἀπολωλέναι σε ἐν τῇδε τῇ ἡμέρᾳ. –Ο. Ἀλλὰ πέπονθά γε ὑπ' αὐτῶν τοιαῦτα, ἐξ ὧν δικαίως σοὶ μὲν ἂν φίλος εἴην, ἐκείνων δὲ ἐχθρός. –Φ. Καὶ τί δὴ τοῦτό ἐστιν, ὃ πέπονθας οὕτως χαλεπόν; –Ο. Φυγάδα με ἤλασεν Ὀδυσσεὺς ἐκ τοῦ στρατοῦ. –Φ. Τί δὲ ἔδρας, ἐφ' ὅτῳ τῆσδε τῆς δίκης ἔτυχες; –Ο. Οἶμαί σε γιγνώσκειν τὸν Ναυπλίου

Ο Δίων Χρυσόστομος μας άφησε αρκετές πληροφορίες γιατί συγκρίνει τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποίησαν την μυθική παράδοση οι τρεις τραγικοί στα έργα τους κι έτσι μαθαίνουμε πληροφορίες που μας επιτρέπουν να ανασυστήσουμε την υπόθεση των χαμένων τραγωδιών.

Ο Αισχύλος λοιπόν στο δικό του «Φιλοκτήτη» (με χορό Λημνίων) παραλλάσσει το μύθο που ξέρουμε από την παλιότερη μυθολογική και επική παράδοση. Οι Αχαιοί στέλνουν μόνο του τον Οδυσσέα να φέρει πίσω το Φιλοκτήτη από την κατοικημένη Λήμνο. Ο Οδυσσέας παρουσιάζεται μπροστά στον Φιλοκτήτη – χωρίς μεταμφίεση- αλλά εκείνος δεν τον αναγνωρίζει. Έχουν περάσει πολλά χρόνια και οι δυο τους είναι τσακισμένοι από τα βάσανα και τις κακουχίες. Ο Οδυσσέας αρχίζει να του αφηγείται τη δήθεν προσωπική του ιστορία· τάχα πως είναι ένας πολεμιστής που έφυγε αηδιασμένος από τη συμπεριφορά των Ελλήνων, πως θέλει να επιστρέψει στην πατρίδα του, πως τον Οδυσσέα τον σκότωσαν οι αρχηγοί των Ελλήνων γιατί φανερώθηκαν οι πονηριές και οι ατιμίες του, πως ο Αγαμέμνονας είχε πεθάνει, πως ο στρατός των Ελλήνων βρίσκεται πλέον σε διάλυση. Ο Φιλοκτήτης ακούει τα ψέματα με αγαλλίαση όταν τον πιάνουν πάλι οι ξαφνικοί πόνοι που τον τρελλαίνουν και τον αχρηστεύουν. Ουρλιάζει και παρακαλάει το θάνατο να τον πάρει και να τον λυτρώσει. Είναι τόσο αφόρητοι που χάνει τις αισθήσεις του. Τότε βρίσκει την ευκαιρία ο πονηρός Οδυσσέας να αρπάξει το τόξο και τα βέλη του Ηρακλή που ήταν κρεμασμένα σε ένα πεύκο. Όταν ο Φιλοκτήτης ξαναβρίσκει τον εαυτό του βρίσκεται μπροστά στην έκπληξη. Ο Οδυσσέας του αποκαλύπτει ποιος είναι και ο Φιλοκτήτης μπροστά στο ενδεχόμενο να χάσει για πάντα τα όπλα του αναγκάζεται να πάει μαζί του στην Τροία.

Ο Ευριπίδης στο δικό του «Φιλοκτήτη» (με χορό Λημνίων) βάζει τον Οδυσσέα να έρχεται στη Λήμνο μεταμφιεσμένος. Συγκεκριμένα πριν ξεκινήσει για το ταξίδι η θεά Αθηνά φρόντισε και του άλλαξε τη μορφή και τη φωνή και τον έκανε αγνώριστο. Μαζί του έχει έρθει και ο Διομήδης. Όταν όμως φτάνουν στο νησί ο Οδυσσέας μόνος του τραβάει και βρίσκει το Φιλοκτήτη τον οποίο βέβαια και ξεγελάει λέγοντας διάφορα ψέμματα: πως τάχα ήταν ένας από τους συντρόφους του Παλαμήδη που έμειναν πιστοί στον αρχηγό τους όταν τον σκότωσε ο Οδυσσέας κι ότι γλύτωσε το θάνατο μόνο από την καλή του τύχη γιατί όλοι οι άλλοι χάθηκαν από τον άτιμο Οδυσσέα … Αλλά δεν καταφέρνει και πολλά και αποτραβιέται στο καράβι.

Σχεδόν συχρόνως με τους Έλληνες φτάνει στη Λήμνο και ο Πάρης με άλλους Τρώες με

παῖδα Παλαμήδην. –Φ. Οὐ γὰρ δὴ τῶν ἐπιτυχόντων οὐδὲ ὀλίγου ἄξιος συνέπλει οὔτε τῷ στρατῷ οὔτε τοῖς ἡγεμόσιν. –Ο. Τὸν δὴ τοιοῦτον ἄνδρα ὁ κοινὸς τῶν Ἑλλήνων λυμεὼν διέφθειρεν. –Φ. Πότερον ἐκ τοῦ φανεροῦ μάχῃ κρατήσας ἢ μετὰ δόλου τινός; –Ο. Προδοσίαν ἐπενεγκὼν τοῦ στρατοῦ τοῖς Πριαμίδαις. –Φ. Ἦν δὲ κατ' ἀλήθειαν οὕτως ἔχον ἢ πέπονθε κατεψευσμένος; –Ο. Πῶς δ' ἂν δικαίως γένοιτο τῶν ὑπ' ἐκείνου γιγνομένων ὁτιοῦν; –Φ. Ὦ μηδενὸς ἀποσχόμενος τῶν χαλεπωτάτων, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ πανουργότατε ἀνθρώπων Ὀδυσσεῦ, οἷον αὖ τοῦτον ἄνδρα ἀνῄρηκας, ὃς οὐδὲν ἧττον ὠφέλιμος ἦν τοῖς ξυμμάχοις ἤπερ οἶμαι σύ, τὰ κάλλιστα καὶ σοφώτατα ἀνευρίσκων καὶ συντιθείς· ὥσπερ ἀμέλει κἀμὲ ἐξέθηκας, ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας τε καὶ νίκης περιπεσόντα τῇδε τῇ ξυμφορᾷ, δεικνύντα τὸν Χρύσης βωμόν, οὗ θύσαντες κρατήσειν ἔμελλον τῶν πολεμίων· εἰ δὲ μή, μάτην ἐγίγνετο ἡ στρατεία. ἀλλὰ τί δή σοι προσῆκον τῆς Παλαμήδους τύχης; –Ο. Εὖ ἴσθι ὅτι ἐπὶ πάντας τοὺς ἐκείνου φίλους ἦλθε τὸ κακὸν καὶ πάντες ἀπο- λώλασιν, ὅστις μὴ φυγεῖν ἠδυνήθη. οὕτω δὲ κἀγὼ τῆς παροιχομένης νυκτὸς διαπλεύσας μόνος δεῦρο ἐσώθην. σχεδὸν μὲν οὖν ἐν ὅσῃ ἔγωγε χρείᾳ καθέστηκας αὐτός. εἰ δ' οὖν ἔχεις τινὰ μηχανήν, ξυμπροθυμηθεὶς ἡμῖν περὶ τὸν οἴκαδε ἀπόπλουν ἡμᾶς τε εὖ πεποιηκὼς ἔσῃ καὶ ἅμα ἄγγελον ἀποπέμψεις πρὸς τοὺς σεαυτοῦ οἴκαδε τῶν σοὶ προσόντων κακῶν. –Φ. Ἀλλ', ὦ δύστηνε, πρὸς τοιοῦτον ἕτερον ἥκεις ξύμμαχον, αὐτόν τε ἄπορον καὶ ἔρημον φίλων ἐπὶ τῆσδε τῆς ἀκτῆς ἐρριμμένον, γλίσχρως καὶ μόλις ἀπὸ τῶνδε τῶν τόξων πορίζοντα καὶ τροφὴν καὶ ἐσθῆτα, ὡς ὁρᾷς. ἣ γὰρ ἦν ἡμῖν ἐσθὴς πρότερον, ὑπὸ τοῦ χρόνου ἀνάλωται. εἰ δὲ δὴ τοῦδ' ἐθε- λήσεις κοινωνεῖν τοῦ βίου μεθ' ἡμῶν ἐνθάδε, ἕως ἂν ἑτέρα σοι παραπέσῃ σωτηρία ποθέν, οὐκ ἂν φθονοῖμεν. δυσχερῆ γε μὴν τἄνδον ὁράματα, ὦ ξένε, τελαμῶνές τε* ἀνάπλεοι καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς νόσου· αὐτός τε οὐχ ἡδὺς ξυγγενέσθαι, ὅταν ἡ ὀδύνη προσπέσῃ. καίτοι λελώφηκε τῷ χρόνῳ τὸ πολὺ τῆς νόσου, κατ' ἀρχὰς δὲ οὐδαμῶς ἀνεκτὸς ἦν. [Dio Chrysostomus, Orationes, 59]

σκοπό να πείσουν το Φιλοκτήτη να πάει μαζί τους για να εκδικηθεί εκείνους που τον παράτησαν και τον πέταξαν σαν σκουπίδι. Οι Τρώες είχαν μάθει από τον μάντη Έλενο το χρησμό και είχαν κατανοήσει την σημασία των όπλων του Φιλοκτήτη για την τελική έκβαση του πολέμου και τη σωτηρία της πόλης τους. Ο Φιλοκτήτης μαθαίνει ότι έφτασε Τρωική πρεσβεία από τον Άκτορα, ένα Λήμνιο ο οποίος –σε αντίθεση με τους άλλους που τον απέφευγαν- ήταν ο μόνος που τον βοηθούσε.

Ο Πάρης θα βρει το Φιλοκτήτη και θα υποσχεθεί δώρα και πλούτη και τιμές. Σχεδόν είναι έτοιμος να δεχτεί όταν έρχεται ο Οδυσσέας και του θυμίζει ότι είναι Έλληνας και δεν μπορεί να πάει αντίθετα με τους συμπατριώτες του. Ο Φιλοκτήτης διώχνει τον Πάρη. Εκείνη την ώρα οι πόνοι επανέρχονται. Ο Οδυσσέας του περιποιείται την πληγή ενώ ο Διομήδης έρχεται κρυφά και κλέβει τα όπλα του Ηρακλή. Ο Οδυσσέας μπροστά στον απόλυτα απελπισμένο Φιλοκτήτη θα φανερώσει την ταυτότητά του και με το καλό και με το άγριο, με φωνές και λογική θα πείσει ή θα εκβιάσει τον Φιλοκτήτη και θα τους ακολουθήσει στο πλοίο για την Τροία.

Ο Σοφοκλής στο δικό του «Φιλοκτήτη» χρησιμοποιεί χορό Ελλήνων ναυτών. Οι Ατρείδες, για να φέρουν στην Τροία το Φιλοκτήτη και τα όπλα του, στέλνουν δύο καράβια στη Λήμνο με επικεφαλής δύο εντελώς διαφορετικούς ανθρώπους, το νεαρό και ακέραιο Νεοπτόλεμο και τον πολυμήχανο και έμπειρο Οδυσσέα. Οι αρχηγοί των Ελλήνων δεν έχουν αποκαλύψει το σκοπό του ταξιδιού στο Νεοπτόλεμο γιατί είναι έντιμος και «καθαρός» και δεν θέλουν να διακινδυνεύσουν μια πιθανή άρνησή του. Ο μόνος που ξέρει το σκοπό της αποστολής είναι ο Οδυσσέας. Τα πλοία φτάνουν και αγκυροβολούν στην ακατοίκητη και έρημη Λήμνο. Ο Οδυσσέας, ο Νεοπτόλεμος και ένας ναύτης βρίσκουν τη δίστομη σπηλιά του Φιλοκτήτη. Ο Οδυσσέας αποκαλύπτει το σχέδιό του στον Νεοπτόλεμο και τον δασκαλεύει πώς πρέπει να συμπεριφερθεί με δόλο για να πετύχει η αποστολή τους. Αν και ο Νεοπτόλεμος προτιμά να χρησιμοποιήσει ένα πιο έντιμο τρόπο, εντούτοις αποδέχεται την τακτική του Οδυσσέα. Τελικά ο Νεοπτόλεμος μένει μόνος μπροστά στη σπηλιά , ενώ ο Οδυσσέας με το ναύτη του έχει επιστρέψει στο καράβι του.

Ο Φιλοκτήτης πλησιάζει σε άθλια κατάσταση κουτσαίνοντας. Χαίρεται που ακούει ελληνική λαλιά από το χορό των ναυτών και ρωτάει να μάθει ποιος είναι ο νέος που στέκεται μπροστά του. Ο Νεοπτόλεμος απαντά ότι είναι ο γιος του Αχιλλέα. Κι έπειτα αρχίζει τα ψέματα: ότι τάχα γυρνάει πίσω στην Ελλάδα γιατί οι Έλληνες τον αδίκησαν και δεν του δίνουν πίσω τα όπλα του πατέρα του, και ότι τα έδωσαν στον Οδυσσέα κλπ. Και αφού ο Φιλοκτήτης πληροφορηθεί για τις τύχες πολλών ηρώων ζητάει από τον Νεοπτόλεμο να τον πάρει μαζί του πίσω στην πατρίδα. Εκείνη τη στιγμή σταλμένος από τον Οδυσσέα φτάνει ένας ναύτης, μεταμφιεσμένος σε έμπορο, και τους αποκαλύπτει τα δήθεν φοβερά νέα: ότι τάχα οι Ατρείδες έστειλαν τον Φοίνικα να κυνηγήσει και να συλλάβει το Νεοπτόλεμο και ότι τάχα ο Διομήδης και ο Οδυσσέας ξεκίνησαν με άλλο καράβι για να φέρουν – με το καλό ή με το στανιό- το Φιλοκτήτη στην Τροία γιατί όπως είχε δώσει προφητεία ο Έλενος δίχως αυτούς τους δύο η Τροία δεν θα έπεφτε ποτέ. Ο Νεοπτόλεμος προσποιείται ότι ανησυχεί και δέχεται να πάρει μαζί του το Φιλοκτήτη και να φύγουν. Ο Φιλοκτήτης δηλώνει πως δεν θα πάει στην Τροία και ζητά από το Νεοπτόλεμο να πάει στη σπηλιά του για να πάρει τα παυσίπονα βοτάνια και να δει μήπως του παράπεσε κάποιο βέλος. Προχωρώντας προς τη σπηλιά ο Νεοπτόλεμος εκφράζει την επιθυμία κάποτε να κρατήσει για λίγο τα όπλα τού Ηρακλή και ο Φιλοκτήτης υπόσχεται πως κάποτε αυτό θα γίνει.

Ωστόσο βγαίνοντας από τη σπηλιά οι πόνοι του ποδιού επανέρχονται σε τρεις διαδοχικές κρίσεις, η μία ισχυρότερη από την άλλη. Ο Φιλοκτήτης παρακαλεί να τον πάρει ο θάνατος. Στην πρώτη κρίση ο Φιλοκτήτης δίνει τα όπλα του στον Νεοπτόλεμο ζητώντας να τον προστατέψει, στη δεύτερη ο Νεοπτόλεμος υπόσχεται ότι δεν θα τον εγκαταλείψει, στην τρίτη ο Φιλοκτήτης παραδέρνει, αιμορραγεί και τέλος πέφτει σε κώμα βαθύ.

Όταν ξυπνά ο Φιλοκτήτης βλέπει πλάι του το Νεοπτόλεμο με τα όπλα του και

συγκινημένος τον ευχαριστεί. Ο Νεοπτόλεμος με τα όπλα στα χέρια κλονίζεται. Είναι έντιμος και ακέραιος άνθρωπος. Δεν γίνεται να παραπλανήσει ένα βασανισμένο που τον εμπιστεύτηκε. Του αποκαλύπτει λοιπόν όλη την αλήθεια. Ο Φιλοκτήτης εκρήγνυται από την αγανάκτηση. Είναι απελπισμένος, νοιώθει προδωμένος και ζητάει πίσω τα όπλα του. Ο Νεοπτόλεμος είναι έτοιμος να λυγίσει. Τότε παρουσιάζεται ο Οδυσσέας που παρακολουθούσε κρυμμένος τα γεγονότα και εκβιάζει τον Φιλοκτήτη λέγοντας πως αν δεν έρθει μαζί τους θα τον αφήσουν δίχως τα όπλα του να πεθάνει αβοήθητος στο ερημονήσι.. Ο Οδυσσέας παίρνει μαζί του το Νεοπτόλεμο και φεύγουν λέγοντας πως αφού πήραν τα όπλα δεν τον έχουν καμμιά ανάγκη.

Ενώ ο Φιλοκτήτης καταπονημένος έχει μπει στη σπηλιά του, έρχεται οΝεοπτόλεμος τρέχοντας ενώ πίσω τον ακολουθεί ο Οδυσσέας.Ο νεαρός Νεοπτόλεμος έχει μετανιώσει και επιστρέφει για να παραδώσει τα όπλα. Ο Οδυσσεας τον προλαβαίνει και ξεσπά μεταξύ τους σφοδρή φιλονικία. Ο Νεοπτόλεμος φωνάζει το Φιλοκτήτη και τον παρακαλά να έρθει μαζί τους στην Τροία. Εκείνος αρνείται. Ο Νεοπτόλεμος του παραδίδει τα όπλα και εξακολουθεί να τον παρακαλεί. Αλλά τα παρακάλια του δε συγκινούν το Φιλοκτήτη ο οποίος ζητάει να γυρίσει πίσω στην πατρίδα. Ο Νεοπτόλεμος συμφωνεί αλλά καθώς έρχονται προς το πλοίο παρουσιάζεται ο Ηρακλής τον οποίο στέλνει ο Δίας και με τις συμβουλές του αλλάζει τη γνώμη του Φιλοκτήτη. Ο από μηχανής θεός θα δώσει τη λύση στο σοφόκλειο δράμα..

Εκτός από τους τρεις μεγάλους τραγικούς ο μύθος του Φιλοκτήτη ενέπνευσε και άλλους ποιητές της αρχαιότητας. Δυστυχώς τα έργα τους δεν σώθηκαν. Για πολλά από αυτά έχουμε την πληροφορία ότι απλώς υπήρξαν και σε άλλα διασώζονται ελάχιστοι στίχοι ή σπαράγματα:

- Ο Σοφοκλής έγραψε την χαμένη τραγωδία «Φιλοκτήτης ο εν Τροία» στην οποία ίσως περιελάμβανε την επιστροφή του Φιλοκτήτη στο στρατόπεδο των Ελλήνων, τη θεραπεία και το φόνο του Πάρη.
- Ο δραματικός ποιητής Αχαιός, σύγρονος του Σοφοκλή, έγραψε τραγωδία με τίτλο «Φιλοκτήτης».[11]
- Ο Θεοδέκτης ο τραγικός έγραψε με τίτλο «Φιλοκτήτης» και όπως φαίνεται και από τον μοναδικό στίχο που σώθηκε πρωτοτύπησε βάζοντας την πληγή στο χέρι αντί στο πόδι του Φιλοκτήτη.[12]
- Στα τραγικά αδέσποτα σώζονται επίσης στίχοι που αναφέρονται σε έργο με τον τίτλο «Φιλοκτήτης Σατυρικός» χωρίς να μπορούμε να αποδώσουμε την πατρότητά τους.[13]
- Ο Ρωμαίος τραγικός ποιητής Lucius Accius ή Attius έγραψε δράμα από το οποίο σώζονται ελάχιστοι στίχοι.[14]

---

11 Οι μόνοι στίχοι που σώθηκαν:
ΑΓΑΜ. ὥρα βοηθεῖν ἐστ'· ἐγὼ δ' ἡγήσομαι.
προσβαλλέτω τις χεῖρα φασγάνου λαβῇ,
σάλπιγγι δ' ἄλλος ὡς τάχος σημαινέτω·
ὥρα ταχύνειν, ἐλελελεῦ

12 Οι μόνοι στίχοι που σώθηκαν:
κόψατε τὴν ἐμὴν χεῖρα

13 τίς δ' ἄν σε νύμφη, τίς δὲ παρθένος νέα
δέξαιτ' ἄν; εὖ γοῦν ὡς γαμεῖν ἔχεις, τάλας

14 Heu! qui salsis fluctibu' mandet
Me ex sublimo vertice saxi?
Iamiam absumor: conficit animam
Vis vulneris, ulceris aestus

- Με θέμα το Φιλοκτήτη επίσης έγραψαν τραγωδίες ο Αντιφών και ο Φιλοκλής ο ανεψιός του Αισχύλου.

Το θέμα του Φιλοκτήτη δεν ενέπνευσε μόνο τους τραγικούς. Ενέπνευσε και τους κωμικούς ποιητές:

- Ο κωμωδιογράφος Επίχαρμος, εκπρόσωπος της σικελικής κωμωδίας έγραψε κωμωδία με τίτλο «Φιλοκτήτης».[15]
- «Φιλοκτήτη» έγραψε και ο κωμικός ποιητής Στράτις της Μέσης κωμωδίας.[16]
- Ο κωμικός ποιητής Αντιφάνης έγραψε κωμωδία με τίτλο «Φιλοκτήτης».[17]

Η παρουσία του Φιλοκτήτη μαρτυρείται και σε πολλά άλλα κείμενα της αρχαιότητας. Ενδεικτικά**:** Ο ποιητής Ευφορίων από τη Χαλκίδα έγραψε επικό ποίημα για τον Φιλοκτήτη από το οποίο σώζονται ελάχιστοι στίχοι [18]. Ο Πίνδαρος κάνει αναφορά στον ήρωα (Ode 1, 50-57).[19] Ο αρχαίος σχολιαστής μαρτυρεί ότι ο Βακχυλίδης είχε καταπιαστεί με το θέμα τού Φιλοκτήτη σε ένα χαμένο διθύραμβο· το ίδιο και ο ποιητής Στασίνος στα «Κύπρια έπη» που έχουν χαθεί. Στη χαμένη «Μικρή Ιλιάδα» του μυτιληνιού ποιητή Λέσχη μαρτυρείται η παρουσία του Φιλοκτήτη.

---

15 Οι μόνοι στίχοι που σώθηκαν:
οὐκ ἔστι διθύραμβος ὅκχ' ὕδωρ πίηις.
οὔτ' ἐν κάδωι δηλοίμην οὔτ' ἐν ἀμφορεῖ.
ἐν δὲ σκόροδα δύο καὶ γαθυλλίδες δύο.

16 Οι μόνοι στίχοι που σώθηκαν:
Κᾷτ' εἰς ἀγορὰν ἐλθόντες ἁδρούς
ὀψωνοῦσιν μεγάλους τε φάγρους
καὶ Κωπᾷδων ἁπαλῶν τεμάχη
στρογγυλοπλεύρων.
Οὐδ' ἐν κοπρίᾳ θησαυρὸν ἐκβεβλημένον.

17 Οι μόνοι στίχοι που σώθηκαν:
σοφόν γέ τοί τι πρὸς τὸ βουλεύειν ἔχει
τὸ γῆρας, ὡς δὴ πόλλ' ἰδόν τε καὶ παθόν.

18 Οι μόνοι στίχοι που σώθηκαν:
Τὸν δ' ἐκάλυψε θάλασσα λιλαιόμενον βιότοιο,
καί οἱ πήχεες ἄκρον ὑπερφαίνοντο ταθέντες
ἀχρεῖ' ἀσπαίροντος ἅλις Δολοπιονίδαο
δυστήνου· ζωὴν δὲ μεθ' ὕδατος ἔκβαλε πᾶσαν
χεῖρας ὑπερπλάζων, ἅλμη δ' ἔκλυσσεν ὀδόντας.

19 [....] νῦν γε μὰν
τὰν Φιλοκτήταο δίκαν ἐφέπων
ἐστρατεύθη· σὺν δ' ἀνάγκᾳ νιν φίλον
καί τις ἐὼν μεγαλάνωρ ἔσανεν.
φαντὶ δὲ Λαμνόθεν ἕλκει
τειρόμενον μεταβάσοντας ἐλθεῖν
ἥροας ἀντιθέους Ποίαντος υἱὸν τοξόταν·
ὃς Πριάμοιο πόλιν πέρσεν, τελεύτα-
σέν τε πόνους Δαναοῖς,
ἀσθενεῖ μὲν χρωτὶ βαίνων, ἀλλὰ μοιρίδιον ἦν.
οὕτω δ' Ἱέρωνι θεὸς ὀρθωτὴρ πέλοι
τὸν προσέρποντα χρόνον, ὧν ἔραται καιρὸν διδούς.

3. Σοφοκλέους, Φιλοκτήτης : Η θεϊκή πλεκτάνη

Όταν ο Φιλοκτήτης βρέθηκε κατά τύχη να περνάει από την Οίτη, δεν μπορούσε να φανταστεί ότι οι θεοί είχαν κιόλας αποφασίσει το σχέδιό τους. Τα παρακάλια του Ηρακλή ράγιζαν καρδιές. Μέσα στους αφόρητους πόνους εκλιπαρούσε να βρεθεί κάποιος να του χαρίσει τη γαλήνη του θανάτου. Το χέρι του τοξότη βρίσκει τη δύναμη να βάλει φωτιά στο σωρό των ξύλων για να λυτρώσει τον ήρωα. Το χειρότερο για ένα άνθρωπο που τον καταβάλει ο πόνος (ή τον κατατρώει καταραμένη η αρρώστια) δεν είναι καθαυτός ο πόνος ή ο θάνατος, είναι ότι τις τελευταίες του στιγμές "αλλοιώνεται", χάνει αυτό που έχτισε μια ολάκερη ζωή ως ενότητα του προσώπου του, ώστε πια να μην τον αναγνωρίζεις · χάνει την αξιοπρέπειά του και γίνεται "τάλας", ταλαίπωρος, άξιος για λύπηση. Ο Φιλοκτήτης βάζει φωτιά με σταθερό χέρι, όχι επειδή ο Ηρακλής τον "δωροδοκεί" με τα όπλα του, ούτε από σκέτη ανθρώπινη λύπηση. Τέτοια δεν αρμόζουν ούτε στον ένα ούτε στον άλλο. Ο Φιλοκτήτης βάζει τη φωτιά επειδή θέλει να διασώσει την αξιοπρέπεια του ήρωα και επειδή μ' αυτό τον τρόπο «περιφρουρεί» την ηρωική εικόνα του Ηρακλή. Η "ευθανασία" που διευκολύνει να επισυμβεί είναι στην πραγματικότητα κατοχύρωση της υστεροφημίας. Τον Ηρακλή πρέπει να τον θυμόμαστε ως ήρωα κι όχι σαν ένα καημένο ρημαγμένο άνθρωπο που με λιωμένες σάρκες κλαψουρίζει από τους πόνους αποζητώντας το θάνατο. Ο Φιλοκτήτης λοιπόν τιμά τον ήρωα. Βάζει φωτιά και παίρνει τα όπλα, ως στοιχεία που εξασφαλίζουν την ηρωική συνέχεια. Ο Ηρακλής τα δίνει σ' αυτόν που μπορεί να κατανοεί και **τι** σημαίνει "ηρωικό" και **πως** συντηρείται στους αιώνες. Και οι θεοί επιβεβαιώνουν καταφατικά την πράξη του ανάμματος με την αποθέωση του ήρωα θεού.

Αλλά εκείνο που δεν ξέρει ο Φιλοκτήτης είναι ότι όποιος μπει στον κύκλο "του ηρωϊκού που συντηρείται στους αιώνες", δηλαδή μπει στο χώρο του μύθου, το πληρώνει. Παύει πλέον να είναι ο ανώνυμος ή ο τυχαίος. Γίνεται "αυτός που έβαλε τη φωτιά", γίνεται "αυτός που κατέχει τα ηράκλεια όπλα".

Πολλοί -διαβάζοντας ή παρακολουθώντας παραστάσεις του Φιλοκτήτη- αναρωτιούνται γιατί άραγε ο Φιλοκτήτης να είναι πρόσωπο τραγικό; Ποια είναι τα κρίματά του; Αν για τον ανίδεο Οιδίποδα υπήρχε το μίασμα της πατροκτονίας και της αιμομιξίας, αν για την Αντιγόνη υπήρχε η παραβίαση μιας εντολής της εξουσίας, αν για τον Ορέστη βαραίνει η μητροκτονία, ο Φιλοκτήτης δεν εμπλέκεται σε αδικίες, δεν παραβίασε ούτε νόμο ανθρώπινο ούτε θεϊκό· δεν έπραξε τίποτα το άδικο. Και μόνο το γεγονός ότι το φίδι τον τσιμπάει την ώρα που ετοιμάζουν τη θυσία προς τη θεά Χρυσή, αποδεικνύει εμπράκτως την ευσέβειά του και τονίζει αντιθετικά το γεγονός ότι η θεά τιμωρεί (!) ένα ευσεβή και αθώο.

Η απάντηση είναι ότι η τραγικότητα του Φιλοκτήτη βασίζεται στο ότι -όπως λέει και ο Οιδίποδας στον Κολωνό - τα κρίματά του δεν τα έπραξε, τα έπαθε. Γι' αυτό είναι τραγικός.

Όμως το πραγματικό ερώτημα είναι **γιατί** τα έπαθε. Και η απάντηση έχει ήδη δοθεί.

"Αυτός που έβαλε τη φωτιά", "αυτός που κατέχει τα ηράκλεια όπλα", αυτός που εισήλθε θριαμβικά στο χώρο του "ηρωϊκού" και του "άξιου να μυθολογηθεί" και ως ύστερη φήμη να απομείνει αιώνες στα στόματα των ανθρώπων πρέπει να "πάθει" για να έχουν οι άνθρωποι να ιστορούν το δόλο των θεών και τα πάθη των ανθρώπων και μέσα από την αφήγηση των παθών να δίνουν νοήματα και να βγάζουν συμπεράσματα -παναπεί περάσματα- για το νου και τη ζωή...

Από κει και μετά ας ακολουθήσουμε την αφήγηση δηλαδή την πλεκτάνη. Διότι η μυθική αφήγηση (και συνακόλουθα η παράσταση του μυθικού) είναι «πλεκτάνη».

Οι θεοί έπλεξαν το σχέδιο κι έδωσαν τους χρησμούς. Ο Φιλοκτήτης πιάστηκε στον ιστό. Η ζωή του μπλέχτηκε αθέλητα με τις ζωές των άλλων για τους οποίους δόθηκαν επίσης χρησμοί. Είναι μέρος πλέον ενός σχεδίου, ένα ενεργούμενο μιας ανώτερης βούλησης που θέλει να κάνει το δικό της, να παίξει ως το τέλος το δικό της παιχνίδι καταπώς λεπτομερώς το σχεδίασε.

Κι αυτό το σχέδιο προβλέπει και τη μακρόχρονη δοκιμασία και την κρίσιμη επιστροφή και την «ηρωοποίηση».

Η «άστιπτος ουδ΄ οικουμένη» Λήμνος και η «δίστομος πέτρα» επιλέγεται ως χώρος της δοκιμασίας του. Ο πληγωμένος και εγκαταλελειμμένος Φιλοκτήτης, σαν πρώτος Ροβινσώνας, πρέπει να μάθει να ζει σε συνθήκες που ζουν μόνον ζώα ή θεοί. Πρέπει να ζήσει στη μοναξιά ώστε μέσα του, πάνω στη σάρκα του που την πυρώνει το δηλητήριο του φιδιού, να ζήσει την αγωνία του Ηρακλή. Σε εκείνον κάποτε χάρισε την ανακούφιση με το άναμμα της φωτιάς. Αυτός δεν μπορεί να περιμένει ένα άλλο Φιλοκτήτη λυτρωτή των πόνων. Είναι μόνος και ο πόνος είναι δικός του. Πρέπει να ζήσει και να φτάσει στην εσχατιά της οδύνης, πρέπει να «μυηθεί» στην υπέρβαση του ψυχικού πόνου, να αντέξει το σώμα του και την πληγή του, να υποστεί τη ζωή ως αγωνία.

Ο άνθρωπος που έβαλε τη φωτιά με αποφασιστικότητα (κατά κάποιο περίεργα ομοιοπαθητικό τρόπο) πάσχει στη σάρκα του αυτό που έδιωξε από το σώμα του Ηρακλή. Υφίσταται λοιπόν τα μαρτύρια του Ηρακλή αντ' αυτού. Και συνάμα επειδή ο χρησμός προβλέπει ότι ο Φιλοκτήτης θε να πάρει την Τροία, πρέπει να πληρώσει ως αντιστάθμισμα και για τον πόνο των Τρώων.

Από την ώρα που τον επέλεξαν οι θεοί και για να δώσει θάνατο στον Ηρακλή και για να γίνει ο άνθρωπος που χωρίς αυτόν δεν θα ήταν δυνατό το πάρσιμο της Τροίας, τον «έφεραν» στο χώρο του ηρωικού. Και όποιος περάσει το κατώφλι του μυθικού πρέπει να υποστεί τα μαρτύρια μέσα από τα οποία θα περάσει νικητής. Ο ήρωας δοκιμάζεται ανελέητα έστω κι αν δεν κατανοεί το γιατί. Άλλωστε οι θεοί δεν έχουν τον ίδιο ηθικό κώδικα με τους ανθρώπους, ενεργούν ακατανόητα, δεν έχουν τα ίδια ηθικά μέτρα με τους ανθρώπους. Δε διστάζουν ακόμα κι έντιμους και απόλυτα ενάρετους να τους εισάγουν στις πλεκτάνες τους και να τους συντρίψουν.

Όποιος μπει στη διαδικασία της μυθικής αφήγησης, ή για να το πω αλλιώς, όποιος απομείνει στη μνήμη των ανθρώπων ως ήρωας, «οφείλει» να υποταχτεί στο σχήμα: «δοκιμασία» και «αποθέωση». Το σχήμα αυτό πάνω στο οποίο δομείται η θεϊκή πλεκτάνη δεν παρέχει υποχρεωτικά με αναλυτικό τρόπο επεξηγήσεις και καθαρές αιτιολογήσεις για τα πάθη στα οποία εισάγεται ο πάσχων ήρωας. Τα δεδομένα της μύησης δεν καταμαρτυρούνται – πολλές φορές ούτε καν υποδηλώνονται. Γιατί η μύηση κλειδώνει τις αισθήσεις και κατακυριεύει τον μυούμενο. Ο Φιλοκτήτης μυήθηκε στην απόλυτη οδύνη για να «κερδίσει» - αν και δεν το ζήτησε – την «αποθέωση». Η ζωή του σημαδεύτηκε από την παρουσία του Ηρακλή. Δύο φορές τον συνάντησε. Μία σακατεμένο στην Οίτη και μία όταν παρουσιάστηκε μπροστά του στη Λήμνο –από μηχανής θεός- για να τον φορτώσει με τη μέγιστη ευθύνη. Να τον κάνει να συναισθανθεί (υπερβαίνοντας την ακραία οδύνη!) ότι είναι εκείνος που κρατάει στα χέρια του την τύχη των Ελλήνων.

Ο Ηρακλής βάζει με το χέρι του Φιλοκτήτη μια νέα φωτιά, τη φωτιά που θα κάψει την Τροία.

Το σχέδιο των θεών κλείνει...

4. Ο Φιλοκτήτης του Σοφοκλή: το "σχέδιο" και η αυτονομία.

Σε πρώτο επίπεδο στο «Φιλοκτήτη» δίνεται η εντύπωση πως το σχέδιο και η πλεκτάνη που υφαίνουν γύρω από τα πρόσωπα οι επιδιώξεις των θεών, οι χρησμοί με τους οποίους δένουν τις ζωές τους δεν αφήνουν κανένα περιθώριο παρέκκλισης. Όλα είναι εκ των προτέρων καθορισμένα. Τα περιθώρια όπου θα αναπτυχθεί η αυτενέργεια των ανθρώπινων επιλογών μοιάζουν να έχουν αχρηστευτεί. Η ανθρώπινη βούληση δεν είναι τίποτα μπροστά στη βούληση των θεών.

Εκ πρώτης όψεως το πράγμα μοιάζει περίεργο. Ο ογδονταπεντάχρονος Σοφοκλής καταλείπει τέτοια διδασκαλία στους Αθηναίους;.. Γιατί δεν πρέπει να ξεχνάμε πως

απευθυνόταν σε κοινό Αθηναίων, σε κοινό Ελλήνων, δηλαδή ανθρώπων που, σε σύγκριση με εμάς, είχαν μια εντελώς διαφορετική στάση και σχέση με τη θρησκεία αλλά και μια διαφορετική πολιτική παιδεία....

Στην κλασική Αθήνα, υπήρχε σαφής διάκριση ανάμεσα στη θρησκεία και τη δημοκρατία (ή ορθότερα τον πολιτικό βίο). «Δεν χωρεί καμιά αμφιβολία ότι η θρησκεία κατείχε περίοπτη θέση στην ζωή μιας ελληνικής πόλεως, [...], όμως [...] το κράτος δεν είχε τις ρίζες του η το κέντρο του στη θρησκεία»[20].

Οι αρχαίοι δεν είχαν ούτε ένα ηθικό κώδικα δοσμένο από κάποια ανώτερη δύναμη (όπως οι Εβραίοι το Μωσαϊκό Νόμο), ούτε κάποια ιερά κείμενα που τη συγγραφή τους να την έχει εμπνεύσει ο θεός (όπως τα Ευαγγέλια των Χριστιανών) ή να τα υπαγορεύσει ο θεός (όπως το Κοράνι των Μουσουλμάνων). Επομένως δεν ακουμπούσαν στο "θεϊκό λόγο", σε θεόπνευστα κείμενα, για να διαμορφώνουν τις ηθικές συμπεριφορές ή τις επιλογές τους. Γι' αυτό η έννοια της "αμαρτίας" δεν είχε το ίδιο περιεχόμενο που δίνουμε εμείς. Το χαρακτηριστικό με τους Έλληνες είναι ότι ενώ σε άλλες θρησκείες ο Θεός βρίσκεται υπεράνω του επιστητού, του χρόνου, της ζωής και του σύμπαντος, οι ελληνικοί Θεοί είναι *ανθρωποφυείς*, δηλαδή έχουν την ίδια φύση και όχι απλώς την ίδια μορφή με τον άνθρωπο[21]. Συνεπώς εάν λάβουμε υπ' όψιν την απουσία πίστης των Ελλήνων σε έναν υπερφυσικό Θεό-Δημιουργό, την απουσία πίστης σε εξ αποκαλύψεως αλήθειες και την απουσία "καθαγιασμένων" και "πάγιων" ηθικών κωδίκων, μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι Έλληνες ήταν από μια άποψη άθεοι. [22]

Κατά συνέπεια δεν αντιλαμβάνονταν τα "θεϊκά σχέδια" όπως εμείς σήμερα, ως επιβολές ενός άτεγκτου πεπρωμένου, αλλά σαν όρια μέσα στα οποία ήταν δυνατό να κινηθούν οι ανθρώπινες επιλογές – και καμιά φορά κιόλας να σπάσουν αυτά τα όρια με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Αυτό λοιπόν που έκανε τον Έλληνα πραγματικά ελεύθερο ήταν ο ορθολογισμός του, η βεβαιότητα ότι με το "Λόγο" παράγονται οι ορθότερες αποφάσεις. Προσοχή, όχι οι ορθές, αλλά οι ορθότερες. Γιατί κανείς δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι οι άνθρωποι (οι πλειοψηφίες ή οι μειοψηφίες) δε μπορεί να λαθέψουν και να διαπράξουν "αμαρτία", δηλαδή να ξαστοχήσουν 23. (Παρεμπιπτόντως μια και αναφερόμαστε στον Φιλοκτήτη το μέγιστο τοξότη, και αυτός ενδέχεται κάποτε να ξαστοχήσει· και το ίδιο ισχύει και για τον άλλο μεγάλο τοξότη τον Τεύκρο[24]). Ο "Λόγος" χρησιμοποιεί το μύθο αλλά τελικά η λήψη των αποφάσεων δεν έχει να κάνει ούτε με τη διαίσθηση ούτε με τη θρησκεία.

Τόσο στην ιδιωτική ζωή όσο κυρίως στην πολιτική ζωή ο Έλληνας καθοδηγείται από το αυτόνομο πνεύμα, δηλαδή από την πεποίθηση ότι οι πολίτες έχουν την ικανότητα από μόνοι τους ή σε συντεταγμένο και θεσμισμένο διάλογο να παίρνουν ορθολογικές αποφάσεις παράγοντας μόνοι τους το νόμο και λύνοντας τα προβλήματα που τους πιέζουν (ή, για να το πούμε διαφορετικά, διευρύνοντας τα όρια της ελευθερίας τους). Όπως επισημαίνει ο Καστοριάδης25, «η ανάδυση της αυτονομίας στην Ελλάδα καθορίσθηκε από την μη ενική κοσμοαντίληψη των Ελλήνων (δηλαδή την άποψη ότι δεν υπάρχει μια ολική και ορθολογική τάξη στον κόσμο και μια συνακόλουθη τάξη στις ανθρώπινες υποθέσεις), η οποία εκφράζεται εξ αρχής στους ελληνικούς "μύθους"».

Είναι λοιπόν σίγουρο ότι ο Αθηναίος θεατής του "Φιλοκτήτη" το 409 αντιλαμβανόταν το "σχέδιο" και τα "όρια" που έβαζε ο μύθος της τραγωδίας του Σοφοκλή με εντελώς

---

20 Mogens Herman Hansen, The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes (Oxford: Blackwell, 1991) σ. 64.

21 Hannah Arendt, The Human Condition (Chicago: The University of Chicago Press, 1958) σ. 18 [ελληνική μετάφραση εκδόσεις ΓΝΩΣΗ].

22 David Ames Curtis, (εκδ.), The Castoriadis Reader (Oxford: Blackwell, 1997) σσ. 273-74.

23 Είναι γνωστό ότι οι νόμοι που ψηφίζονταν στην Εκκλησία του Δήμου άρχιζαν με την φράση «Έδοξε τηι Βουλή και τωι Δήμω» (δηλαδή "φάνηκε καλό στη Βουλή και στο λαό" , κι όχι "αυτό είναι το καλό", ή "αυτό είναι το μόνο καλό".

24 Δες Γ. Σεφέρη, «Ελένη»: «το ριζικό μου ενός ανθρώπου που ξαστόχησε…»

25 David Ames Curtis οπ. σ. 274.

διαφορετικό μάτι από ό,τι ο σημερινός χριστιανός ή ο σημερινός μονοθεϊστής κάθε δόγματος. Ο Αθηναίος ήξερε από "όρια", ήξερε ότι η Δημοκρατία είναι το πολίτευμα εκείνο το οποίο θέτει "θεσμισμένους καθορισμούς". Γνώριζε καλά ότι κινιόταν εντός της δημοκρατίας, και ότι το όριο που αποτελεί και τη μόνη "αλήθεια" της δημοκρατίας είναι η ίδια η ενάσκησή της. Από μόνη της η Δημοκρατία είναι ένα σχέδιο -που κάποτε, ίσως, γίνεται και πλεκτάνη- πλην όμως η αλήθεια της δεν είναι δυνατό να παραβιαστεί. Πρέπει να τονιστεί επαρκώς: η μόνη αλήθεια που ορίζει και το "χώρο" της δημοκρατίας είναι η ενάσκησή της[26], με ό,τι αυτό συνεπάγεται.

Άλλωστε οι Αθηναίοι μόλις το 411 είχαν ανατρέψει τους ολιγαρχικούς και η εκκλησία του Δήμου είχε εγκρίνει το περιώνυμο ψήφισμα του Δημοφάντου που έλεγε πως όποιος ακουμπήσει τη Δημοκρατία τιμωρείται με θάνατο. Αυτό άραγε δεν ήταν ένας ορθολογικός καθορισμός των ορίων της πολιτικής συμπεριφοράς;...

Οι Αθηναίοι μέσα στον θεσμισμένο **χώρο** της Δημοκρατίας τους αντιλαμβάνονται την πολιτική ως **πεδίον** επιλογών όπου κυρίαρχο ρόλο έχει όχι το απολύτως μεμονωμένο άτομο, όχι η μονάδα ως αυθύπαρκτη οντότητα, αλλά οι κοινωνικές "υποκειμενικότητες". Οι υποκειμενικότητες είναι οι ταυτότητες των συλλογικών υποκειμένων που εμπλέκονται στη διαδικασία της κοινωνικής μεταβολής και επομένως μπορούν να αλλάξουν τη ζωή και τον κόσμο. Είναι λάθος να φανταζόμαστε την αθηναϊκή δημοκρατία να λειτουργεί ως άθροισμα μονάδων ατόμων ξεκομμένων το ένα από τα άλλα. Η Δημοκρατία λειτουργούσε στη βάση των υποκειμενικοτήτων οι οποίες όμως παράγονταν συλλογικά. (Αυτό το ρόλο άλλωστε είχαν οι διδασκαλίες του δράματος οι οποίες γι' αυτό ακριβώς το λόγο ήταν πολιτικά θεσμισμένες).

Αυτές οι "πληθικότητες"27 που μπορούν να τέμνουν και να τέμνονται η μία με την άλλη στα **πλαίσια** της πολιτικής κοινωνίας και της κοινωνίας των πολιτών εδραιώνουν το λόγο και την πράξη στον ανοιχτό **χώρο**28 της δημοκρατικής συνύπαρξης. Και η εδραίωση του Λόγου και της πράξης δεν μπορεί παρά να πραγματοποιηθεί διαλεκτικά, δηλαδή να τελείται στη βάση των αντιθέσεων και της σύγκρουσης εντός του πεδίου της Δημοκρατίας.

Για τον Αθηναίο λοιπόν το πράγμα είναι πολιτικά ξεκάθαρο. Οι θεοί (και οι όποιες άλλες εξουσίες) μπορούν να σχεδιάζουν, να χρησμοδοτούν, να παράγουν τις επιθυμίες τους αλλά οι θνητοί (οι πολίτες και οι κοινωνικές υποκειμενικότητες) είναι εν τέλει εκείνοι οι οποίοι θα αποφασίσουν εάν θα αποδεχτούν τη βούληση των θεών.

Γι' αυτό άλλωστε οι αρχαίοι δεν εξέτασαν το "**τραγικό"** ποτέ ως καθαυτό «θέμα»[29]. Ποτέ δεν αντιμετώπισαν την τραγωδία -και εμμέσως το "τραγικό"-σαν απότοκο της πάλης ανάμεσα στο μύθο και το λόγο. Μετατρέποντας το μύθο σε θέατρο, δηλαδή θέαμα κοινόν, όρισαν με πολιτικό τρόπο την "παράσταση" κι έτσι ο μύθος μετατράπηκε σε συμβολικό πεδίο της άσκησης του δημοκρατικού Λόγου, έγινε ο χώρος της σύγκρουσης και της διαμάχης, κατ' αναλογία με την Εκκλησία του Δήμου. Σημασία για τον Αθηναίο δεν είχε πλέον ο μύθος καθαυτός, αλλά η παράστασις της ενοχής (εν+έχω), δηλαδή το γεγονός ότι ο ήρωας - ήρωες εμπλέκονται, βρίσκονται εκεί στη μέση της σύγκρουσης και πάσχουν. Όχι επειδή είναι ένοχοι για κάτι, αλλά απλώς επειδή βρίσκονται εκεί στο μέσον, επειδή απλώς "είναι".

Το γεγονός ότι ο πολίτης «είναι» και επομένως βρίσκεται αναγκασμένος να χειριστεί την ελευθερία του, οφείλει να διαμορφώσει την ανθρώπινη κατάσταση εντός της πολιτικής σύγκρουσης, να διαχειριστεί τη σύγκρουση. Και αυτό στην πολιτική και στην ζωή είναι

---

26 Σχετικά δες Εντγκάρ Μορέν, «Να σκεφτούμε την Ευρώπη», Εξάντας 1991

27 Michael Hardt & Antonio Negri, Multitude: War and Democracy in the Age of Empire, Penguin Books, 2006.

28 Η χρήση των λέξεων "χώρος", "πεδίον", "πλαίσια" επιβεβαιώνει μεταφορικά τον καθορισμένο "τόπο" της Δημοκρατίας.

29 Ο Αριστοτέλης στην Ποιητική δε μελέτησε το τραγικό, αλλά την τεχνική της τραγωδίας και την επίδρασή της στο θεατή.

"πάθος" (από το ρήμα *πάσχω*). Οι Υπαρξιστές μίλησαν για το "φόβο μπροστά στην ελευθερία"[30], επειδή συνειδητοποίησαν ότι κάθε φορά που ο ελεύθερος άνθρωπος πραγματοποιεί μια επιλογή, αυτή καθορίζεται εν πολλοίς από τρία στοιχεία: α) διότι ορίζεται από λογής προϋπάρχοντα πλαίσια και καθοριστικά δεδομένα που δεν ελέγχονται από μας και ούτε περνούν από το χέρι μας, β) διότι τίποτα δε μας διασφαλίζει πως η επιλογή μας είναι εξορισμού σωστή (άλλωστε ποιος μπορεί να έχει εξασφαλίσει την αποκλειστικότητα του «σωστού»;) και γ) διότι ενδέχεται να μας εμπλέκει σε πιθανούς κινδύνους ή σε επιπλοκές ακόμα και καταστρεπτικές. Έτσι είμαστε υποχρεωμένοι εάν θέλουμε να είμαστε ελεύθεροι να αναλάβουμε το κόστος της αγωνίας για τις επιλογές μας. Ο άνθρωπος αγωνιά και πάσχει επειδή είναι ελεύθερος. Παλιότερα ο Καντ το χώρο της υπαρξιστικής ελευθερίας τον είχε ονομάσει «αυτονομία» και μάλιστα θεωρούσε ότι η αυτονομία της βούλησης είναι η ανώτατη αρχή της ηθικότητας και αποτελεί την ιδιότητα της βούλησης να είναι νόμος για τον εαυτό της. (Θεμελίωση IV:440).

Γιατί το ανθρώπινο ήθος (και η ηθικότητα) παράγονται από το «πάθος» και τη διαχείριση του "ενέχεσθαι".

Δεν ξέρουμε αν και πόσο ο Φιλοκτήτης κατανόησε σε βάθος το σχέδιο των θεών (όπως και ο Νεοπτόλεμος) αλλά διατήρησε όλη του την ακεραιότητα γιατί κανένας θεός και κανένας χρησμός δεν μπορεί να σου επιβάλλει να κάνεις αυτό που η ελεύθερη βούλησή σου αρνείται. Οι Αθηναίοι το ήξεραν καλά. Υποχωρείς επειδή εσύ το θέλεις…, όπερ μάθημα μέγιστον…

5. Ο Ροβινσώνας, ο Μακιαβέλι, ο Νεοπτόλεμος.

Ο Φιλοκτήτης εγκαταλείπεται στην έρημη Λήμνο. Είναι βαριά πληγωμένος και η πληγή του δεν θα γιατρευτεί ποτέ όσο βρίσκεται στο νησί. Επομένως είναι ένας άνθρωπος όχι απλώς μόνος αλλά και αδύναμος να οργανώσει στοιχειωδώς τη ζωή του. Σε αντίθεση με τον Ροβινσώνα του Daniel Defoe ο οποίος χαίρει άκρας υγείας και αντιδρά ως «πολιτισμένος» και «δυτικός» άνθρωπος[31], ο Φιλοκτήτης «διαλύεται», γίνεται «άφιλος» και «άπολις». Βρίσκεται μέσα στη φύση. Διαλύεται ως κοινωνική οντότητα και μετατρέπεται σε ένα ον που έχει τεθεί έξω από τον κύκλο της φυσικής αναπαραγωγής, έξω από τον πολιτισμό, έξω από την ιστορία. Βρίσκεται έξω από οποιαδήποτε δραστηριότητα των γενεών (κι αυτό το επιτείνει η απόλυτη ανημπόρια του και το αντισταθμίζουν –αν το αντισταθμίζουν – τα όπλα του Ηρακλή, το μόνο πράγμα που τον συνδέει με τον παλιό κόσμο του). Είναι «άγριος» με την απόλυτη έννοια του όρου!

Είναι υποχρεωμένος λοιπόν να ζει μέσα στη φύση ως μία σχεδόν άλλη φυσική οντότητα η οποία αγνοεί ακόμα και την ίδια της την ύπαρξη.

Ο Φιλοκτήτης λοιπόν κατά την «εξορία» του στο νησί –και μάλιστα ένα νησί άγονο, σχεδόν Κρανίου τόπος – θα χάσει την «ανθρωπιά» του, δηλαδή θα απολέσει την κοινωνική του πραγματικότητα και αναφορά και θα διαλύσει το «νόημα της πραγματικότητας» που είχε δημιουργήσει. Συνεπώς θα μετατραπεί σε μια «φυσική» ύπαρξη η οποία υπάρχει, όπως η φύση, χωρίς περιορισμό και χωρίς λόγο[32].

---

30 Για το φόβο μπροστά στην ελευθερία μίλησε και ο E. R. Dodds, "Οι Έλληνες και το παράλογο", κυκλοφορεί στα ελληνικά σε μετάφραση Γ. Γιατρομανωλάκη από τις εκδόσεις 'Ινστιτούτο του Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα.

31 Ας θυμηθούμε πως αντιμετώπισε ο Ροβινσώνας Κρούσος τον ιθαγενή Παρασκευά και πόσο εύκολα αναπαρήγαγε τη σχέση αφέντη - δούλου. Ως δυτικός άνθρωπος σκέφτεται επίσης ο Ροβινσώνας και σταο«Ο Παρασκευάς ή στις Μονές του Ειρηνικού» του Michel Tournier ή στο αντίστοιχο ποίημα Ο «Παρασκευάς», του Saint-John Perse.

32 Η «αυτάρκεια» και η «φυσική κατάσταση» του Φιλοκτήτη περιγράφεται από τον Σοφοκλή με ανάλογα κριτήρια με αυτά που περιγράφει ο Ευριπίδης την «αυτάρκεια» και την κατάσταση του Κύκλωπα. Ο Φιλοκτήτης

Αυτή η νέα κατάσταση στην οποία εισάγεται ισοδυναμεί με «νέα γέννηση». Το τσίμπημα του φιδιού έδρασε στη ζωή του ως «διαβατήρια τελετουργία» για το πέρασμα στη φυσική κατάσταση, στην κατάσταση όπου δεν υπάρχει νόημα[33]. Και εδώ θα ζήσει. Έως ότου θα φτάσουν στο νησί ο Οδυσσέας και ο Νεοπτόλεμος.

Η παρουσία των δύο ανδρών και μόνο ανασύρει το Φιλοκτήτη από την «φυσική κατάσταση» και τον εισάγει εκόντα-άκοντα στον κόσμο της κοινωνίας, δηλαδή στον κόσμο του νοήματος. Η παρουσία τους τον θέτει μπροστά σε πράγματα που είχε χάσει και ξεχάσει. Βρίσκεται μπροστά σε μια πρόκληση ιδεών-παραδοχών που τον αναγκάζουν πιεστικά να εγκαταλείψει τη δίχως νόημα «φυσική κατάστασή του» και να επανέλθει στον κόσμο του. Κι αυτό πριν καν ο Νεοπτόλεμος ανοίξει το στόμα και του απευθύνει τον παραμικρό λόγο! Ο Φιλοκτήτης κατανοεί εκείνη τη στιγμή ότι ο μόνος τρόπος ύπαρξης του ανθρώπου είναι η κοινωνία, ότι ο μόνος τρόπος ύπαρξης του ανθρώπου και της κοινωνίας είναι η ιστορία, ότι ο άνθρωπος μέσα από την κοινωνία και την ιστορία νοηματοδοτεί τη φύση αλλά και την «ανθρώπινη φύση» του[34]. Πρόκειται ουσιαστικά για μια άλλη γέννηση, για μια ολική επαναφορά του ήρωα στην κοινωνία και την ιστορία. Το πρώτο που ακούει ο Φιλοκτήτης είναι ο Λόγος[35]. Λόγος ελληνικός. Μέσα από αυτή τη γλωσσική πράξη αναδύεται ο νέος άνθρωπος Φιλοκτήτης[36]. Απαντά στα ελληνικά.

Η επιθυμία του Φιλοκτήτη να επανακάμψει στην κοινωνία είναι άμεσα κατανοητή. Το ζήτημα είναι ότι η επανάκαμψη συσχετίζεται με συγκεκριμένους χρησμούς που πλέκουν το **τι**, το **που** και το **πώς** της ιστορίας. Οι αρχηγοί των Ελλήνων εξήγησαν τους χρησμούς, έδωσαν το νόημα και ζητούν από το Φιλοκτήτη να αποδεχτεί το δικό τους νόημα. Η εξουσία που ορίζει την κοινωνία του Φιλοκτήτη έχει αναλάβει την παραγωγή νοήματος για λογαριασμό της και για λογαριασμό του. Και μάλιστα έχει φροντίσει ώστε να διαθέτει και τα μέσα επιβολής της δικής της ερμηνείας.

Εδώ λοιπόν τίθεται το ζήτημα της μετατροπής του «Λόγου» σε «πειθώ» και σε «δόλο»- και φυσικά στο πέραν του λόγου που είναι η προσφυγή στην απάτη και στη βία.

Εδώ εισβάλλουν πανηγυρικά ο Νικολό Μακιαβέλι[37], ο άτεγκτος Λογιόλα[38] και ο αναρχικός Νετσάγιεφ[39].

και ο Κύκλωπας δέχονται εισβολή που διαταράσσει την «φυσική τους κατάσταση». Επίσης πρέπει να σημειωθεί ότι η μελέτη των συνθηκών του πρωτόγονου βίου ήταν μια από τις κύριες σπουδές των σοφιστών.

Για το ζήτημα της «άγριας» σκέψης δες στο C. Levi-Strauss, "Άγρια Σκέψη", Παπαζήσης Αθήνα 1977 (με εξαιρετικό πρόλογο της Κυριακίδου –Νέστορος) όπου ο Λέβι Στρώς εκθέτει τη θεωρία του για τον πολιτισμό και τον νου, και για τη θεωρία της ιστορίας και της κοινωνικής αλλαγής. Οι απόψεις του τον οδήγησαν σε μια έντονη αντιπαράθεση με τον Ζαν Πωλ Σαρτρ για τη φύση της ανθρώπινης ελευθερίας.

33 Για την άποψη ότι ο άνθρωπος δεν έχει «αληθινή πραγματικότητα» δες στο Κ. Μαρξ, Συμβολή στην Κριτική της Χεγκελιανής φιλοσοφίας του Δικαίου, στο Εβραϊκό Ζήτημα, Αθήνα, Οδυσσέας, 1978, σελ. 118. Αλλά και «Σύμφωνα με τον Χέγκελ, ο άνθρωπος είναι ένα τίποτε καθορισμένο από την επιθυμία της οικουμενικής αναγνώρισης» στο C. Wackenheim, La faillite de la Religion d'après K. Marx. Paris, PUF 1963, σελ. 219.

34 Για τη σχέση οικειοποίησης από τον άνθρωπο, α) του εαυτού του και β) της φύσης δες Κ. Μαρξ , Grundrisse, ιδιαίτερα το κεφάλαιο «Μορφές που προηγούνται της καπιταλιστικής παραγωγής». Αλλά και στο Pierre Bourdieu, Esquisse d'une theorie de la pratique, Droz, Geneve Paris, 1972, σελ. 175 κ. επ. όπου χρησιμοποιεί τις έννοιες «Εσωτερίκευση»- «εξωτερίκευση» ως μία διαδικασία μέσω της οποίας ο άνθρωπος αναπτύσσει τα σχήματα αντίληψης, σκέψης και πράξης, που του επιτρέπουν να δομείται δομώντας το περιβάλλον του.

35 Ο «Λόγος» και ο άνθρωπος αναδύονται ταυτόχρονα. Γι' αυτό και ο λόγος δεν μπορεί να περιγράψει νοηματικά και λογικά το γεγονός καθαυτό της ανάδυσης, γιατί αποτελεί μέρος της.

36 «... το άτομο, κοινωνικά κατασκευασμένο, όσο σταθερό και δομημένο είναι, δεν αποτελεί παρά, λεπτό φλοιό, πιτυρίδα, (pellicule) που καλύπτει το Χάος, την Άβυσσο, το Sans Fond...» Κ. Καστοριάδης, «Institution de la société et Religion», ό.π., σελ. 117.

37 Ο φλωρεντινός Νικολό Μακιαβέλι (1469-1527) έλαβε το αξίωμα του δεύτερου καγκελαρίου της Φλωρεντινής Δημοκρατίας. Εργάστηκε ως γραμματέας της επιτροπής για τη διπλωματία και τον πόλεμο. Επηρεασμένος από τις πολιτικές αντιλήψεις του Καίσαρα Βοργία έγραψε στα 1513 το Il principe (Ο Ηγεμών). Επιτυχημένος ηγεμόνας, κατά τον Μακιαβέλι, είναι ο προικισμένος με τη δύναμη και την ικανότητα

Η επιβολή του Λόγου της εξουσίας βασίζεται στη λογική του Μακιαβέλι, του κυνικού και ωφελιμιστή, του Λογιόλα, του ταγμένου φανατικά στην υπηρεσία μιας θρησκευτικής εξουσίας, και του αναρχικού Νετσάγιεφ του «ιδεολόγου»: «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα, γι' αυτό όλα επιτρέπονται», η παραπλάνηση, το ψέμα, η απάτη, ο εκβιασμός… Αυτό το ξέρουν καλά όλες οι εξουσίες, μηδέ της δημοκρατικής εξαιρουμένης.

Ωστόσο η κάθε εξουσία (και ιδίως η δημοκρατική) δεν προσδιορίζει τις βουλήσεις της χρησιμοποιώντας λόγο-άλογο. Φροντίζει πάντοτε να έχει ευδιάκριτες στοχεύσεις και γλώσσα, δηλωτική ή υποδηλωτική, που να τις εξυπηρετεί. Η πειθώ μέσω οργανωμένης επιχειρηματολογίας είναι ανέκαθεν όπλο των κάθε είδους εξουσιών. Ο Οδυσσέας, εκφραστής της εξουσίας στην τραγωδία, έμπειρος και ικανός χειριστής πολιτικών υποθέσεων και δοκιμασμένος «πολυμήχανος» διπλωμάτης, έχει κατά νου ένα στόχο: πρέπει οι Έλληνες να πάρουν την Τροία, να κερδίσουν επιτέλους τον πόλεμο. Μπροστά σ' αυτό το στόχο τον οποίο αντιμετωπίζει ως κορυφαίας πολιτικής σημασίας ζήτημα, στο οποίο μάλιστα διακινδυνεύει και την προσωπική του φήμη, δεν έχει τον παραμικρό δισταγμό. Οι επιδιώξεις του, που αγιάζουν τα μέσα χάριν του σκοπού, μπορεί να θεωρηθούν κυνικές ή και απάνθρωπες, αλλά επιβεβαιώνουν μια πολιτική αντίληψη –που χρησιμοποιείται συχνά κατά περίπτωση – ότι το καλό του συνόλου προϋποθέτει συχνά τη θυσία του ατομικού συμφέροντος. Η επιχειρηματολογία του μάλιστα βασίζεται και αναδεικνύει μια «αρχή» δικαίου! Άσχετα αν πίσω από αυτή είναι έτοιμος να χρησιμοποιήσει το δόλο και τον εκβιασμό…Και βέβαια, το «δίκαιο» του Οδυσσέα δεν προέρχεται από τον ίδιο αλλά έχει τη συλλογική έγκριση των Ελλήνων αρχηγών που ενισχύεται από το θεϊκό χρησμό. Ποιος λοιπόν μπορεί να κατηγορήσει τον Οδυσσέα για την επίμονη στάση του;

Ο νεαρός, έφηβος σχεδόν, Νεοπτόλεμος, λειτουργεί σαν σε κατάσταση μαθητείας. Οι έλληνες αρχηγοί τον έστειλαν μαζί με τον επιτηρητή-συνοδό του (;) Οδυσσέα, ο οποίος εξαρχής προσπαθεί να τον χειριστεί δασκαλεύοντάς τον επακριβώς πως θα φερθεί απέναντι στον Φιλοκτήτη. Ήδη ο Νεοπτόλεμος έχει επιτυχή μαθητεία στον πόλεμο. Τώρα πρέπει να αποκτήσει εμπειρία και στην ενεργό πολιτική. Πρέπει να «ψηθεί». Να κατανοήσει ότι για την επίτευξη ενός σκοπού της εξουσίας αποδεκτά είναι όλα τα μέσα: η πειθώ, το ψέμα, ο δόλος, η παραπλάνηση, η βία, ακόμα και ο εκβιασμός και η απανθρωπιά[40]… Αλλά αυτά ως αντικείμενο μαθητείας δεν «λέγονται» παρά μόνο «δείχνονται» και μάλιστα κατά περίπτωση. Ο Νεοπτόλεμος με την ακεραιότητα ενός συναισθηματισμού, αλλά και με την κατανοητή νεανική του ορμητικότητα για διάκριση και προσωπική προβολή, είναι μπερδεμένος και χαμένος στις αντιφάσεις του. Από τη μια κουβαλάει τα ιδανικά με τα οποία ως γόνος ευγενής έχει ανατραφεί, από την άλλη νοιώθει ότι τώρα δοκιμάζονται όλα και κινδυνεύουν να αποδειχτούν αναποτελεσματικά σε σχέση με το επιδιωκόμενο "κρατικό συμφέρον". Η ηθική του ακεραιότητα απειλείται και κινδυνεύει να την αναθεωρήσει εκ βάθρων[41]. Είχε μάθει ότι

προσαρμογής, αυτός που ξέρει να εκμεταλλεύεται τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται, αυτός που δεν καθοδηγείται από θρησκευτικά ή ηθικά παραγγέλματα, αλλά από την αυστηρά ωφελιμιστική επιλογή των μέσων που είναι κατάλληλα για τους σκοπούς του, αυτός που μπορεί να χειραγωγεί τους νόμους και διαμορφώνει τα γεγονότα, σύμφωνα με τα σχέδιά του.

38 Ο Ιγνάτιος Λογιόλα (1491 - 1556), υπήρξε ο ιδρυτής της "Εταιρείας του Χριστού", του τάγματος των Ιησουϊτών, που αναγνωρίστηκε στα 1540 από τον πάπα. Το όνομα των Ιησουιτών πέρασε ως συνώνυμο της χρησιμοποίησης αδίστακτων μέσων, προκειμένου να πετύχουν το στόχο τους.

39 Ο ρώσος επαναστάστης Σεργκέι Γκενάντιεβιτς Νετσάγιεφ, θεωρητικός της τρομοκρατίας, γεννήθηκε το 1847 στο Ιβάνοβο της Ρωσίας και πέθανε το 1882 στην Αγία Πετρούπολη. Έμεινε γνωστός για τις ιδέες του για την οργάνωση και τη δράση του εργατικού κινήματος. Πίστευε πως κάθε μέσο είναι θεμιτό (από την αυτοθυσία, τον φανατισμό και την πειθώ μέχρι το ψέμα και τον καταναγκασμό).

40 Πλάτωνας, Πολιτεία 389 b 7-9: «Μόνο στους άρχοντες της πολιτείας ανήκει το δικαίωμα να μεταχειρίζονται το ψέμα, για να γελάσουν ή εχθρούς ή πολίτες για το καλό της πολιτείας, αλλά στους άλλους αυτό δεν επιτρέπεται» (Τοῖς ἄρχουσιν δὴ τῆς πόλεως, εἴπερ τισὶν ἄλλοις, προσήκει ψεύδεσθαι ἢ πολεμίων ἢ πολιτῶν ἕνεκα ἐπ' ὠφελίᾳ τῆς πόλεως, τοῖς δ᾽ ἄλλοις πᾶσιν οὐχ ἁπτέον τοῦ τοιούτου·).

41 Η Jacqueline de Romilly στο "Αρχαία ελληνική τραγωδία", εκδ. Καρδαμίτσα 1976, σ.80,

το ψέμα δεν προσιδιάζει σε ένα έντιμο άνθρωπο. Ο Οδυσσέας όμως του δείχνει αυτό που έλεγε ο Νίτσε στη «Θέληση της Δύναμης»: «το ψέμα είναι απαραίτητο στη ζωή, κι αυτό αποτελεί μέρος του τρομερού και προβληματικού χαρακτήρα της ύπαρξης». Βέβαια ο Νεοπτόλεμος μέσα στην ακεραιότητά του δεν γίνεται να κατανοήσει ούτε την αναγκαιότητα του «ζωτικού ψέματος», ούτε τον «dolus bonus», τον «αγαθό δόλο» γιατί ίσως ψυχανεμίζεται ότι, συχνότατα, ο «δίκαιος σκοπός» δεν είναι παρά πρόφαση για δόλους διόλου αγαθούς... Ιδίως όταν προέρχεται από πολύπειρους πολιτικούς και πολιτικάντηδες που συνηθέστατα ψεύδονται όχι για της πολιτείας το καλό αλλά για το δικό τους. Ωστόσο δεν μπορεί να κάνει πίσω. Πρέπει να μαθητεύσει **και** στην απάτη η οποία χρειάζεται στον οπλίτη-κυνηγό ιδίως αν περάσει "τα σύνορα της πατρίδας, τα σιτάρια, τα κριθάρια, τ' αμπέλια, τις ελιές, τις συκιές" και μπει στις εσχατιές εκεί που είναι οι αγροί λίγο πριν αρχίσει το πυκνό και σκοτεινό δάσος![42]

Έρχεται λοιπόν αντιμέτωπος με ένα δίλημμα που αντιμετωπίζει ο κάθε Αθηναίος έφηβος σαν φτάσει στην ενηλικιότητα. Να μάθει και να αποδεχτεί την αναγκαιότητα του σχετικισμού των οικογενειακών αξιών του. Η δημοκρατική πόλη δεν κρύβει τις σχέσεις της με το σκεπτικισμό και το σχετικισμό. Ο Αθηναίος που παρακολουθεί το "Φιλοκτήτη γνωρίζει ότι "η Δημοκρατία είναι μία λύση που μας θέτει προβλήματα"[43] και έτσι αντιλαμβάνεται τη θέση του Νεοπτόλεμου ως δίλημμα του νέου ανθρώπου που πρέπει να αποδεχτεί το σχετικισμό και την αντιφατικότητα των αξιών του κόσμου των ενηλίκων. Πρέπει από τη μια να κρατήσει σταθερές τις αξίες με τις οποίες ανατράφηκε κι έχουν ισχύ και προσπορίζουν τιμή σ' όποιον τις έχει, κι από την άλλη να αναπροσαρμόσει την ηθική του με βάση ένα σύστημα αξιών που βασίζεται στο γεγονός ότι "οι πολίτες και όχι κάποιες ειδικές ομάδες έχουν την τελευταία λέξη για τις αποφάσεις γύρω από το τι είναι αληθινό και τι ψευδές, χρήσιμο ή άχρηστο για την κοινωνία τους".[44]

Από αυτή την οπτική γωνία ο «Φιλοκτήτης» γίνεται η τραγωδία του Νεοπτόλεμου.

Είναι η «τραγωδία» του νέου που για πρώτη φορά βρίσκεται μπροστά στο δίλημμα: «Τί δράσω;» Κανείς δεν μπορεί να απαντήσει για λογαριασμό του. Είναι τραγικό πρόσωπο -κι όχι ένα απλό θεατρικό πρόσωπο - γιατί πρέπει να απαντήσει μόνος γνωρίζοντας ότι θα υποστεί τις όποιες συνέπειες της επιλογής του. Και επιπλέον προχωρά χωρίς να είναι σίγουρος για την αποτελεσματικότητα και την εγκυρότητα της επιλογής του. Γι' αυτό πάσχει.

Τελικά αυτός μόνος αποφασίζει πως θα πορευτεί. Και δε διστάζει ο έφηβος (!) να επιλέξει πέρα από το χρησμό των θεών και πέρα από την εντολή των αρχηγών. Ανοίγει το δικό του δρόμο και θα τον πορευτεί αποφασιστικά κι ας υποστεί τις συνέπειες. Είναι ελεύθερος!

Πως όμως επιβεβαιώνεται η ελευθερία του στα μάτια των Αθηναίων θεατών;

Η απάντηση βρίσκεται σε μια αρετή την οποία οι Αθηναίοι εκτιμούν ιδιαίτερα και την οποία υλοποιεί με τη συμπεριφορά του ο Νεοπτόλεμος: την παρρησία (πᾶν + ῥητός)[45].

αντιμετωπίζει το δίλημμα του Νεοπτόλεμου ως κατεξοχήν ηθικό. Ως δίλημμα ανάμεσα σε μια παλιά αριστοκρατική ηθική και σε μια λογική που ανάβρυζε από τις νέες συνθήκες. Ωστόσο δεν βλέπει την πολιτική διάσταση του διλήμματος που δεν αφορά τη σύγκρουση παράδοσης – νεωτερικότητας.

42 Οι Αθηναίοι έφηβοι έδιναν τον περίφημο όρκο με τον οποίο δήλωναν συμμόρφωση στη συλλογική ηθική των οπλιτών και παράλληλα αφιέρωναν την κόμη τους στους θεούς για να τιμήσουν την απάτη του Μέλανθου με την οποία νίκησε τον Ξάνθο.Περισσότερα δες στο Πιέρ Βινταλ Νακέ, Ο Μαύρος κυνηγός, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 1983, σ.163-185

43 Εντγκάρ Μορέν, Να σκεφτούμε την Ευρώπη, Εξάντας 1991

44 Paul Feyerabend, Δημοκρατικός σχετικισμός, εκδ. Υποδομή, 1991 , σ.28

45 Παρρησία: η ελεύθερη έκφραση γνώμης, το να εκφράζει κανείς την άποψή του με θάρρος και ειλικρίνεια, η ΔΗΜ 6.31 ἐγώ...τἀληθῆ μετὰ παρρησίας ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς, ΙΣΟΚΡ 2.28 δίδου παρρησίαν τοῖς εὖ φρονοῦσιν, ἵνα...ἔχῃς τοὺς συνδοκιμάσοντας (να επιτρέπεις ελευθερία λόγου στους ορθά σκεπτόμενους, για να έχεις εκείνους οι οποίοι θα προβληματιστούν μαζί σου). Η δοτ. ως επίρρημα *παρρησίᾳ* = με θάρρος έκφρασης, απροκάλυπτα, ανοιχτά: ΠΛ Επιν 354a ἐγὼ πειράσομαι πάσῃ παρρησίᾳ καὶ κοινῷ τινι δικαίῳ λόγῳ χρώμενος δηλοῦν.

Δεν αρκεί να παράγουμε μία γνώμη («δόξα» στα αρχαία ελληνικά) την οποία θεωρούμε αληθινή και έγκυρη αλλά χρειάζεται να έχουμε τη δυνατότητα και το θάρρος να τη διατυπώνουμε ενώπιον όλων. Η παραγωγή μιας ορθής γνώμης είναι ζήτημα λογικό και σχετίζεται με τα κριτήρια που προσδιορίζουν την ορθότητα της συλλογιστικής. Η δυνατότητα όμως να εκφράζουμε τη γνώμη μας είναι ζήτημα «ηθικό» και «πολιτικό»[46].

Η δυνατότητα να εκφράζει κάποιος τη γνώμη του ανοιχτά προϋποθέτει ότι δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα σε αυτό που σκέφτεται κανείς και σε αυτό που λέει. Κι αυτό είναι πράξη θάρρους γιατί συχνά κρύβει πολλούς κινδύνους. Επομένως η παρρησία εγκαινιάζει τη μετάβαση από τη γνώμη στην ευθύνη της αλήθειας, και αυτό σημαίνει ότι την ευθύνη της αλήθειας δεν μπορεί παρά να αναλάβει ο πολίτης του οποίου η κριτική ενδέχεται να λειτουργεί προκλητικά για την εξουσία.

Όποιος λοιπόν διαθέτει παρρησία αποδεικνύει πράγματι ότι «έχει μια ειδική σχέση με την αλήθεια, που στηρίζεται στο θάρρος και στην ειλικρίνεια, μια ορισμένη σχέση με τη ζωή που συνεπάγεται την ευθύνη και τον κίνδυνο, μιαν αυθεντική επικοινωνία με τους άλλους και με τον εαυτό του που περνάει μέσα από την κριτική και την αυτοκριτική, μιαν ηθική αντίληψη που αναγνωρίζει την αξία της ελευθερίας και το χρέος να λέει την αλήθεια»[47].

Οι Αθηναίοι το 409 π.Χ. σίγουρα θα παρακολούθησαν με αγωνία τις μεταπτώσεις του Νεοπτόλεμου, την εσωτερική του πάλη, την προσωπική του αγωνία, κι όταν τον είδαν με παρρησία να υλοποιεί την επιλογή του, θα είπαν:

- «Να ένας αγαθός πολίτης!»
- «Να ένας άντρας!» [48]

6. Το θέμα του Φιλοκτήτη στη σύγχρονη εποχή

Τη σύγχρονη εποχή ο μύθος του Φιλοκτήτη εξακολουθεί να κεντρίζει το ενδιαφέρον των δημιουργών :

Στο σύγχρονο δράμα.

- Ο γάλλος Jean-Baptiste Vivien de Chateaubrun έγραψε την τραγωδία «*Philoctète»* (1756).
- Ο Jean-Franηois de La Harpe στα 1781 έγραψε το δράμα «*Philoctète».*
- Ο μύθος του Φιλοκτήτη χρησιμοποιήθηκε από τον André Gide στο έργο του "Philoctète" το 1898 για να παρουσιάσει τις προσωπικές του ιδέες για τον τρόπο που παράγεται η ηθική.
- Ο ανατολικογερμανικός μεταμοντέρνος δραματουργός Heiner Müller παρήγαγε μια πετυχημένη προσαρμογή του έργου του Σοφοκλή το 1968 στο Μόναχο είναι ένα από τα πιο δημοφιλή και πιο συχνά παιγμένα έργα του.
- Ο Seamus Heaney, στο The Cure at Troy: α Version of Sophocles' Philoctetes, δημιουργεί μια μεταφραστικά ελεύθερη και προσωπική εκδοχή του Σοφόκλειου Φιλοκτήτη.

Στην ποίηση.

- Ο αμερικανός ποιητής James Ernest Nesmith το 1894 εκδίδει τον τόμο "Philoctetes and other poems and sonnets".
- Ο Φιλοκτήτης εμφανίζεται ως χαρακτήρας σε δύο ποιήματα του Michael Ondaatje, στο "The Goodnight" και στο "Philoctetes On The Island." . Τα δύο ποιήματα φιλοξενούνται στη συλλογή «*There's a trick with a knife I'm learning to do» που εκδόθηκε το 1979*.

---

46 Δες στο Michel Foucault, Discorso e verita nella Grecia antica, εκδ. Donzelli, 1996.

47 Θ. Γιαλκέτσης, Το χρέος της αλήθειας, Ελευθεροτυπία, Κυριακή 11 Αυγούστου 1996, επίσης στο Ν. Παρασκευόπουλου, Τιμή, ύβρις, παρρησία (1981).

48 Στάθη Δρομάζου, Αρχαίο Δράμα, Κέδρος, 1985, σ. 210

- Στο σύγχρονο έπος της Καραϊβικής, «Omeros», του Derek Walcott περιλαμβάνει έναν χαρακτήρα που ονομάζεται Φιλοκτήτης ο οποίος ταλαιπωρείται από μια πληγή και αναφέρεται σαφώς στο γνωστό μύθο
- Ο Φιλοκτήτης αναφέρεται στο ποίημα VIII της συλλογής "21 Love Poems" της Adrienne Rich.
- Ο Γιάννης Ρίτσος στα 1965 εκδίδει το «Φιλοκτήτη» έναν από τους γνωστούς ποιητικούς του μονόλογους.

Στο μυθιστόρημα.

- Στο μυθιστόρημα του γάλλου Fenelon «Aventures de Telemaque» (1699) παρουσιάζεται ο Φιλοκτήτης να διηγιέται τα πάθη του στον Τηλέμαχο.
- Στο μύθο του Φιλοκτήτη βασίστηκε εν μέρει η έμπνευση για το μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας «The Man in the Maze» του Robert Silverberg.
- Στο εφηβικό μυθιστόρημα «Sirena» της Donna Jo Napoli παρουσιάζεται ο Φιλοκτήτης να ερωτεύεται μια γοργόνα και η αγάπη τους διακόπτεται με τον ερχομό των ελλήνων που θέλουν να τον πάρουν στην Τροία.
- Στο μυθιστόρημα του Paul Scott "The Division Of The Spoils", το τελευταίο μέρος "The Raj Quartet" γυρίστηκε σε τηλεοπτική σειρά το 1984 με τίτλο "The Jewel In The Crown". Το όνομα Φιλοκτήτης χρησιμοποιείται ως ψευδώνυμο του Hari Kumar στα άρθρα του στην εφημερίδα Ranpur Gazette.
- Στο μυθιστόρημα του Mark Merlis "An Arrow's Flight," που εκδόθηκε στα 1998 παρουσιάζεται η ιστορία του Φιλοκτήτη ως ομοφυλοφιλική τραγωδία.

Στον κινηματογράφο.

- Το 1997 η εταιρεία Disney δημιούργησε την ταινία «Ηρακλής» που χαλαρή σχέση έχει με τους ελληνικούς μύθους. Ο Φιλοκτήτης που αποκαλείται απλώς "Phil" είναι ένας σάτυρος που εκπαιδεύει τους νεαρούς ήρωες αλλά συχνά απογοητεύεται από τις αδυναμίες των μαθητών του. Προφανώς το πρόσωπο του Φιλοκτήτη συγχέεται με του Κένταυρου Χείρωνα.

Στο video game

- Ο Φιλοκτήτης παρουσιάζεται στο video game «Kingdom Hearts» και «Kingdom Hearts II» της εταιρείας Disney/Square Enix. Ο ηθοποιός Robert Costanzo δανείζει τη φωνή του στο video game.

Στην τηλεόραση

- Στη σειρά Torchwood στο επεισόδιο"Greeks Bearing Gifts" η εξωγήινη δολοφόνος Mary (την υποδύεται η Daniella Denby-Ashe) μιλώντας για τον εαυτό της παρουσιάζεται σαν ένας Φιλοκτήτης ο οποίος εξορίζεται στον τόπο που ονομάζεται «Λήμνος» ως τιμωρία για πολιτικά εγκλήματα.
- Ο Φιλοκτήτης παρουσιάζεται μαζί με διάφορους άλλους χαρακτήρες στην τηλεοπτική σειρά House of Mouse. Το Φιλοκτήτη υποδύεται ο ηθοποιός Danny DeVito.

Στο δοκίμιο

- Το έργο του Σοφοκλή αποτελεί τη βάση ενός δοκιμίου του Edmund Wilson *The Wound and the Bow (Η πληγή και το τόξο)*, στο ομώνυμο βιβλίο.

Στη ζωγραφική

- "Ο Φιλοκτήτης στη Λήμνο" του James Barry, 1770, τώρα βρίσκεται στην Pinacoteca Nazionale στην Μπολόνια
- "Ο πληγωμένος Φιλοκτήτης" του Nikolaj Abraham Abildgaard, 1775, τώρα βρίσκεται στο Statens Museum for Kunst στην Κοπεγχάγη.
- "Ο Φιλοκτήτης στη Λήμνο " του Jean Germain Drouais, 1788, τώρα στο Musée des Beaux-Arts στη Chartres .
- «Paysage avec Philoctète dans l'île de Lemnos», Achille - Etna Michalon, 1822

Στη γλυπτική

- "Ο Πληγωμένος Φιλοκτήτης" του Herman Wilhelm Bissen, τώρα στη Ny Carlsberg Glyptotek στην Κοπεγχάγη.
- «Ο Φιλοκτήτης στη Λήμνο», του Antonio Lombardo, αρχές του 16ου αιώνα, στην Βενετία.
- James Pradier, «Ο Νεοπτόλεμος εμποδίζει τον Φιλοκτήτη να σκοτώσει τον Οδυσσέα», 1813, Παρίσι, École Nationale Supérieure des Beaux-Arts.

Στην εραλδική

- Στο διακριτικό σήμα του σημερινού δήμου Μελιβοίας του Νομού Λάρισας αναπαρίσταται ο Φιλοκτήτης. Το σήμα βασίζεται σε μια ανάγλυφη παράσταση του ήρωα σε πολύτιμο λίθο του γλύπτη Βοήθου του 1ου π. Χ. αιώνα. Περιμετρικά της παράστασης έχουν προστεθεί οι λέξεις: "Μελιβοέων Φιλοκτήτου χώρα" και στην εκ διαμέτρου αντίθετη πλευρά ο στίχος από την τραγωδία του Σοφοκλή "μὴποτε φιλότητ' ἀπώσῃ".

Θωμάς Ψύρρας

Λάρισα 23-31 Μαρτίου 2008